

TARTALOM

A. Molnár Ferenc 80 éves.....	2
Helena Ruotsala: Terepmunkán Mariföldön.....	3
Maticsák Sándor: A finnugor etimológiai kutatásokról.....	8
Nagy Katalin: „Mint hóbuckák, olvadnak el éveink” / „Сылһны, дзик лым столаэз, годдэз”.....	21
Ljudmila Guljaeva versei.....	26
Csepregi Márta: A „kábulati dal” műfaja a keleti hanti folklórban.....	27
Maticsák Sándor: Bogár Edit emlékére.....	33
Borissza Emese: „Sohase könnyű kisebbségnek lenni”.....	36
Rideg Béla: Magyar–észti kulturális kapcsolatok.....	41
Krónika.....	45

A címlapon:

nyírfák kérgére rajzolt hanti ábrázolások. I. Sz. Gudkov gyűjtése
az 1930-as évekből, a Kazim folyó és a Numto tó vidékéről

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXVII. évfolyam, 2. szám

2022. június

A. Molnár Ferenc 80 éves

Megszokott rovatomban ezúttal Társaságunk érdemes tagját, debreceni kollégánkat köszöntöm nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Ünnepeztünk, aki egyetemi diplomáját is Debrecenben szerezte, finnugor nyelvészként kezdte tudományos pályáját. Angolul megjelent doktori értekezésében a permi nyelvek szóvégi magánhangzóinak történetével foglalkozott. Az egyetem elvégzése után néhány évig könyvtárosként dolgozott, majd az ELTE magyar nyelvészeti tanszékére került, ahol részt vett a magyar nyelvtörténeti összefoglalás megírásában. További pályáján is megmaradt a magyar nyelvtörténet kutatása mellett, akadémiai doktori értekezését az ómagyar szövegmélekek témájából írta. Mindezeket és A. Molnár Ferenc számos más tudományos eredményét is felsorolta Korompai Klára köszöntőjében, ami a Magyar Nyelvtudományi Társaság május 31-i ülésén hangzott el.

Én a továbbiakban arról szeretnék beszélni, hogy mit köszönhet a Reguly-kutatás, és rajta keresztül Társaságunk A. Molnár Ferencnek. Tudomásom szerint 1973-ban publikálta első idetartozó írását *Reguly Antal Kalevala-fordítástöredéke* címmel. Azóta közel egy tucat Regulyval foglalkozó írása jelent meg, amelyek értékes forrást jelentettek számomra Reguly-könyvem írásakor. Az alábbi rövid felsorolás is jól mutatja, hogy milyen fontos adalékokkal szolgált a jubiláns a Reguly-filológiához.

1985-ben külön kiadványban publikálta azt a fordítástöredéket, amelyet Reguly a *Régi Kalevala* alapján készített még Finnországban. Magyarul, németül és finnül is megjelentette Regulynak egy hosszabb levelét, amelyet szüleinek írt a finnországi Laukaa-ból. A levél értékes információkat tartalmaz Reguly életéről, környezetéről, finn tanulmányairól, terveiről. Foglalkozott Reguly finn népköltészeti fordításaival, méghozzá az erre legalkalmasabb helyszínen, a Laukaa-hoz közeli Jyväskyläben rendezett, 1996-os Nemzetközi Finnugor Kongresszuson. Írt Reguly könyvtárosi tevékenységéről – mint ismeretes, Reguly 1850-től haláláig az Egyetemi Könyvtár első őrje (főkönyvtárosa) volt –, betegségről és haláláról is.

Ő találta meg az MTA Könyvtárában a Régi Kalevalának azt a példányát, amelyet Reguly még Finnországban szerzett be, és amelyből a már említett fordítás készült. Azt is neki köszönhetjük, hogy Reguly *Finnlandi Uti Jegyzetek* c. kézirat munkájának Finnországban legépebb másolata hazakerült és a kutatás számára elérhetővé vált.

Jó egészséget, hosszú életet és további eredményes kutatómunkát kívánunk A. Molnár Ferencnek, aki a már említett ülésen a köszöntésre válaszolva élénk színekkel elvenítette fel hosszú tudományos pályafutásának néhány epizódját. Isten éltesse, Feri!

Csúcs Sándor

Terepmunkán Mariföldön¹

(Untšo gyűjtő kugu salam vagyis Üdvözlés Untšóból)

Untšo (orosz nevén Šorunža) faluban, Mariföldön 2019 júliusában jártam legutóbb. Úgy terveztem, hogy már 2020 nyarán visszatérek, a koronavírus azonban másképp döntött. Untšo falu Tatár föld határánál fekszik, néhány órnyi útra Tatár föld milliós fővárosától, Kazanytól, ami több szempontból nagy jelentőséggel bír a falubéliek életében. Mariföld fővárosa, Joškar-Ola valamivel távolabb fekszik a falutól, mint Kazany.

Terepmunkáim egy jól bejáratott helyszínről van szó, a 2000-es évek elején négy nyaramat ott töltöttem. A projekt egyik motorja Ildikó Lehtinen docens volt, és a munkálatokban részt vettek Turkuból és Helsinkiből érkezett néprajz szakos egyetemi hallgatók is. A projekt hozadékaként látott napvilágot a *Valkoisen jumalan tyttäret*² című kötet, továbbá számos előadásban és cikkben mutattuk be az eredményeket. Néhány alkalommal később is módomban állt felkeresni a falut: 2015 nyarán, amikor egy Kazanyban rendezett kongresszuson vettem részt, valamint 2017-ben, a Kalevalaisten Naisten Liitto által szervezett úton. Ez utóbbi során fogalmazódott meg bennem a szándék, hogy ismét visszatérjek a számomra kedves faluba és újabb kutatásokat végezzek.

De miért indulok ismét terepre? Ennek számos oka van. Az egyik természetesen az, hogy Untšo és lakói bizony nyomot hagytak bennem. Számos esetben előfordul, hogy miután véget ér a terepmunka, a helyszínt a lakóival együtt magunk mögött hagyjuk, és vissza se térünk többé. A település azonban mégiscsak megmarad a kutató emlékeiben és megjelenik a munkájában, miközben feldolgozza az ott gyűjtött anyagot. Egy hosszú, terepmunkával töltött időszak után vagy ismétlődő terepmunkák idején a kutatás célpontjaiból barátok válhatnak, s a kapcsolattartás később is fennmaradhat, a munka befejezése után. Erre nem mindig fordítunk figyelmet, azt gondoljuk, hogy a környék az emlékeinkbe vész, legkésőbb akkor, amikor a kutató új úti célt talál magának. Ugyancsak nem mindig gondolunk azokra a változásokra, amelyek során a terepmunkát folytató kutató, szándékosan vagy akaratán kívül, hatással volt a terepre. A terep változik, és nem pusztán a kutató jelenléte miatt. És maga a kutató is változik. A terepmunka célpontjának nagy jelentősége lehet a változásban.

A célom az volt, hogy kiderítsem, milyen módon változott Untšo falu a 2000-es évek során, és ebben a változásban milyen tényezők játszottak közre. Mi történik a faluval azt követően, hogy a kutatók távoznak onnan, hogy lejegyezzék az

¹ A szerző, Helena Ruotsala a Turku Egyetemen a néprajz professzora. A cikk a Castrén Társaság közgyűlésén 2021. augusztus 25-én elhangzott előadás szerkesztett változata. A szerk.

² A *fehér isten leányai*

ott gyűjtött anyagot, tanulmányokká, könyvekké formálva azt. Azon is érdemes elgondolkodni, hogy a falunak és lakóinak mit jelentett a kutatás célpontjának lenni, hogyan tudták esetleg hasznosítani ezt a tapasztalatukat, mi a véleményük az ott bekövetkezett változásokról, és milyen hatással volt a kutatócsoport a falu lakóira. Ugyancsak cél volt megvizsgálni a 2020-as évekbeli mari identitást és azt, hogy hogyan látják az anyanyelv szerepét a folyamatban lévő nyelvcsere közepette.

Minden alkalommal, amikor Untšóban jártam, találkoztam a korábbi interjúalanyaimmal. Meséltem nekik a kutatás többi résztvevőjének életéről, kivel mi újság, hol dolgoznak, kik házasodtak meg, kinek született gyermeke és így tovább. Úgy éreztem, hogy a falubelieknek legalább egy része maguk közül valónak tekintett minket. Együtt nézegettük a terepmunka során készült fényképeket, elmerengtünk a közös emlékeken, megidéztük az időközben elhunytakat. Az etnográfiai terepmunka eszközeivel végzett efféle kutatás a szociáletnográfia részét képezi, a társadalmi párbeszédet szolgálja azáltal, hogy hallhatóbbá teszi a helybeliek hangját a számukra fontos ügyekben. Ebben az esetben a hétköznapi élet került a fókuszba.

Albert Hämäläinen néprajztudós annak idején több ízben végzett kutatást a finnugor népek körében. Disszertációját a mordvinok, cseremiszek (avagy marik) és a votjakok (azaz udmurtok) udvarlási és házasodási szokásairól írta 1913-ban. A forradalom következtében kelet felé lezárultak a határok, a keleti határ mögött rekedt finnugor népek körében végzendő terepmunkák abbamaradtak, a finnek számára több évtizedre lehetetlenné váltak. Ezt követően az első terepmunkások között volt Ildikó Lehtinen az 1980-as években. Társkutatóként ezúttal Larissza Kalasnyikova nyelvész kísért el a négyhetes útra Untšóba. A szándékunk az volt, hogy együtt folytassuk a terepmunkát, de mivel ez nem valósult meg, Larissza az elmúlt télen önállóan folytatta az interjúk készítését. Ám ki tudja, talán még nekem is lesz alkalmam visszatérni a közeljövőben.

Untšo faluba megérkezve az első benyomás az, hogy szinte semmi sem változott, eltekintve a falut átszelő úttól, amit aszfalttal borítottak, amikor a települést 2019-ben az év finnugor kulturális fővárosává választották. A kulturális fővárosi cím célja az volt, hogy emeljék a helyi kultúra szintjét, növeljék a hely ismertségét, elősegítsék az etnoturizmust, amiről a mai napig beszélnek a faluban. Az etnoturizmusról úgy vélik, hogy turistákat vonz, és ennek nyomán megélhetést biztosít a falubelieknek. Az új út, a virágágyások, valamint a frissen festett házak és kapuk majdhogynem az összes interjúban szóba kerültek. Sajnálatos azonban, hogy az út felújításához rossz minőségű aszfaltot használtak, úgyhogy ahogy hallom, fel kell szedni és meg kell újítani. Larisszával a már korábbról ismert Nadja Nyikitánál laktunk, aki a helyi önkormányzat irodájában dolgozott. Szakértelme, hozzáértése és kapcsolatrendszere nagy segítségünkre volt az interjúalanyok felkutatásában és egyéb kapcsolatok kiépítésében. Talán az egyik legnehe-

zebb ügy annak elintézése volt, hogy egy külföldi vízummal utazó idegent bejelenthessenek valakinek az otthonába a látogatás idejére. Nadjával egy háztartásban lakott édesapja, Georgij Alekszejevics nyugalmazott földrajztanár, aki a ház körül szorgoskodott, esténként pedig mesélt hajdani életéről és az évtizedek során bekövetkezett változásokról. Szívesen nézett háborús filmeket, és hát esténként ezek bizony gyakran kerültek képernyőre a televízióban. A ház lakóival folytatott esti beszélgetések izgalmas csemegét jelentettek még akkor is, ha számomra nehézséget okozott a beszélgetés nyomon követése. Gyakran váltottak ugyanis mari nyelvre, ami a ház lakóinak és Larisszának is az anyanyelve. Például csupán az utolsó előtti estén tudtuk meg, hogy a ház gazdasszonya anyai ágon közeli rokonságban áll Szergej Csavajn íróval. Merő véletlenségből magammal vittem az útra Csavajn *Elnet* című, első mari nyelvű regényének finn nyelvű kiadását, amit Hannu Salmi kollégámtól kaptam.

A ház közepén állt egy nagy fehér kemence, amit sütéshez és főzéshez egyaránt használtak. A kemence választotta el a konyhát és a lakószobát. Vékony fallal és függönyökkel volt leválasztva a hálófülke, az előszobából két kicsi nyári szobába jutott az ember, valamint egy tárolóhelyiségbe és a nyári konyhába. Ez utóbbi helyen már jelentős mennyiségű lekvárosüveg és más, télire eltett befőtt sorakozott. Akkoriban gyűjtötték be a kert utolsó epreit, és paradicsomból, uborkából minden nap frisset szedhettek. A konyhakert gazdag volt, termett benne hagyma, káposzta, kapor, cékla, sárgarépa, volt legalább egy almafa és néhány bogyós gyümölcsöket termő bokor. Krumpliföld is volt egy kissé távolabb. A háztartáshoz szükséges vizet saját fűrt kútból nyerték. Az utcán, a házzal szemben lévő kutat csak ritkán használták, ivóvizet továbbra is a forrásról hoztak a domb aljából, néhány száz méteres távolságból.

Nekem mint éjszakai bagoly típusnak némi nehézséget jelentett vendéglátóink pacsirta léte, a reggeli korán kelés. Nyáron muszáj volt 5-kor kelni, hogy megfejjék a teheneket és ellássák az istállóbeli és egyéb munkákat, hiszen a pásztor a falu teheneit fél 7-kor vitte legelőre, és Nadja is 8-ra járt dolgozni. Nyáron egyébként is sok tennivaló akad. A tehénen, Dianán kívül volt a háznál vagy egy tucatnyi tyúk, kakas, kislibák, két macska és a kutya, Baron. Esténként 10 óra után aludni tértünk.

Nekünk is viszonylag korán kellett kelnünk, hiszen több interjúalany azt szerette volna, hogy a beszélgetést már reggel 9-kor kezdjük. A legtöbb esetben mégis 10 óra tájt került sor az interjúra. Ilyenkor már terített asztallal vártak minket, levessel, kenyérral, piroggal kínáltak. Nadja figyelmeztetett is minket, egy alkalommal például arra, hogy reggel ne együnk sokat, hiszen Zinajda levest főzött a kedvünkért. És valóban így is volt, nem csupán nála, hanem sok más interjúalanyunknál is. Igyekeztünk mindig először elkészíteni az interjút, és csak azt követően ültünk asztalhoz, ahol a beszélgetés más irányt vett, hiszen az

interjúalanyok tudni szerettek volna dolgokat rólunk és Finnországról. Szerencsére Larissza segítségünkre volt mari nyelven.

Larisszával abban egyeztünk meg, hogy naponta mindössze egy interjút készítsünk, délután átnézzük és este lejegyezzük, elvégezzük az utómunkálatokat annak érdekében, hogy minden egyértelműen érthető legyen. Mégis volt két-három nap, amikor két interjút is be kellett iktatnunk, ugyanakkor volt néhány olyan nap is, amikor egyetlen beszélgetésre sem került sor, mert más teendőink akadtak. Gyakran meghívtak minket vendégségbe interjúkészítés nélkül, és voltak más események, rendezvények is ottlétünk alatt, pl. koncertek, színházi előadás.

De kik is voltak az interjúalanyaink? Hármát-négyet közülük korábban, a 2000-es évek elején már megismertem, ilyen esetben mindig átbeszéltük az időközben bekövetkezett változásokat. Az interjúalanyok túlnyomó része „átlagos falubéli” volt, különböző szakmákat és más-más korosztályt képviseltek, voltak köztük nők, férfiak, dolgozók és nyugdíjasok, de mégis, néhány kivételtől eltekintve, mindenki 40 évnél idősebb volt. Összesen 17 interjút készítettünk, melyek közül háromban két interjúalany volt, hallgató azonban több is. Néhány interjúnál jelen volt a meny vagy ott voltak a gyerekek, olykor-olykor a házastárs elment munkába, otthagya az interjúalanyt és a terített asztalt. Nadja elmondta, hogy a településen több mint kétezer lakost tartanak nyilván, de nem mindenki él ott. A népesség megfogyatkozott és öregszik, a fiatalok elköltöznék.

A földgolyó mindenhol zsugorodik. Az egyik család három lánya közül egy Joškar-Olában él, a másik Moszkvában, a harmadik New Yorkban (az ő férje bankár). Az apa úgy érzi, mintha a gyerekek itt lennének az ajtó mögött, hiszen manapság olyan sok módja van a kapcsolattartásnak az interneten keresztül (pl. WhatsApp, Viber). Gyakran megesik, hogy a faluból első lépésként Kazanyba mennek tanulni, aztán munkába állnak, végül ott alapítanak családot. A falut többen elhagyták azért is, hogy külföldre menjenek tanulni: Angliába és Németországba. A nyaralások során is távolabbi célpontok kerülnek előtérbe: egyeseknek a Krím-félsziget megfelelő úti cél volt, viszont akadt olyan interjúalany is, aki Thaiföldön pihent, és néhány falubéli vagy ismerőse járt Finnországban epret szedni.

Úntsóban júliusban sok izgalmas esemény volt, ami színessé és a szokásosnál is sikeresebbé tette a terepmunkát. A rendezvények egy része a finnugor népek kulturális fővárosa kiválasztási folyamatának volt köszönhető. A falu adott otthont például a mari fiatalok egyhetes táborának, volt nyitőünnepség, harmonika-verseny. A Joškar-Olából érkezett Sketan Színház előadását a Helytörténeti Múzeum udvarán láthatta a közönség, Valentin Kolumb költő szövegeiből szavalóversenyt tartottak, a Sürem-áldozatot a falu ligetében mutatták be, a szabadtéri koncerten fellépett többek között egy észt együttes is. A múzeum és a hízműkör bemutatta sokoldalú tevékenységét.

Az élet sok tekintetben megváltozott. Úgy tűnik, hogy egyes helyzetekben a közösségben élés az a kapocs, ami életben tart bizonyos hagyományokat. Ezek egyike a júliusi áldozat. A házasságkötési szokásokat kutató Albert Hämäläinennek persze elmondhatnám, hogy bár már nem mindig tradicionális esküvőket tartanak, az egyik interjúalanyom unokájának esküvője bizony az ősi hagyományok szerint zajlott. Mari neveket (pl. Arslan) valamilyen mértékben adnak a gyerekeknek, és megesik, hogy mari nyelven beszélnek a gyerekekkel, akkor is, ha Kazanyban laknak.

A falu változott – és nem változott. A kolhoz még működik, de kevesebb embert foglalkoztat, mint korábban. Ugyancsak sok magánember hagyott fel az állattartással, többen lemondtak a marhákról, tehenekről, birkákról. A 2000-es évek elején a falubeliek erősen sóvárogtak a gázvezeték után, akkoriban a vezeték még 8 km távolságra volt a falutól. Most már senki sem beszélt a gárról. Számos, a gazdálkodást megkönnyítő fejlesztés történt, kemencék helyett vagy mellett elektromos radiátorokkal fűtenek, hűtőszekrények, fagyasztók és mindenekelőtt mosógépek kerültek a háztartásokba. A 2000-es évek elején a faluban összesen egy darab fagyasztó volt, a kolhoz akkori vezetőjének családjában. És manapság már nem a forrás vizében öblítik a mosott ruhát.

Alaposabban szemügyre véve a falukép és benne számos ház megváltozott, az épületeket felújították vagy a régi házak helyén újakat emeltek, a festékek mintha élénkebb, mondhatni rikítóbb színekben pompáznának. Rendbe hozták a kapukat is, és vagy agyondíszítették azokat, vagy pedig színes, de áttetsző plexivel borították, pirossal vagy kékkel. A falukép megszépült, köszönhetően az út mentén telepített virággyásoknak – ahogy hallom, épp a finnugor kulturális fővárosi címnek köszönhetően. A központként emlegetett téren áll egy magas oszlop, rajta kilométertáblákkal, amelyek a többi finnugor kulturális fővárostól mért távolságot mutatják. Néhány utcanév három nyelven van feltüntetve – a harmadik nyelv az angol. A kulturális fővárossá választás indoklása is olvasható az önkormányzati hivatal mellett lévő hirdetőtáblán. Az ünnepi események helyszínén épületeket emeltek, és helyet kapott ott egy fedett pódium is, ami többek között a Valentin Kolumb szavalóversenyen és koncerteken jutott szerephez.

Azt írtam a jegyzeteimben, hogy ami a legnagyobb mértékben változott, az a nyelvi környezet. Az utcán jártában-keltében az ember azt hallja, hogy a gyerekek játék közben, egymás között oroszul beszélnek, s erről számolt be több interjúalanyom is. A faluba több orosz család költözött, az óvodában oroszul beszélnek. A televízió és az internet nyelve az orosz. Mivel nem becsülik a mari nyelvet, bizony az orosz kerül előtérbe. Ha a mari nyelvnek semmi értéke nincs, akkor miért tanítanak azt? A nyelvtörvény jelentős mértékben meggyengítette a kisebbségi nyelvek helyzetét Oroszországban. Az idősebb emberek persze beszélnek a mari nyelvet, de a fiatalabb generációk nyelvtudását semmi nem garantálja. A nyelv használati értékéről sokat elárul az is, hogy 2010-ig a falu kolhozában

minden hivatalos dokumentumot mari nyelven készítettek, és csak szükség esetén fordították le oroszra. Az utóbbi időben viszont már csak oroszul készülnek ezek az iratok.

Természetesen mari nyelvet lehet hallgatni interneten keresztül a rádióban, még akkor is, ha valaki Szibériában dolgozik. De megtanulják-e és beszélnek-e a gyerekek a mari nyelvet? Több interjúalany hangot adott aggodalmának amiatt, hogy vidéken is elveszőben van a nyelv. Ha a mari nyelvet egyetemen tanulók vagy tanítók nem beszélnek a gyermekeikhez mari nyelven, akkor kicsoda? Egy frissen nyugdíjba vonult mari nyelvtanár mondta el, hogy 36 éven keresztül oktatta a nyelvet s most a torkát sírás fojtogatja, ha azon gondolkodik, vajon hiábavaló volt-e mindez. „Belesajdul a szívem, amikor a mari nyelvre gondolok.” Zárásképpen egy fiatalabb interjúalanyomat idézem, aki a szibériai gázmezőn dolgozik. „Mari vagyok, a lelkem mari.”

Szomorú dologgal zárom előadásom. Az elmúlt év augusztusában gyászhiért kaptam Untőből. Szállásadónk, Georgij Alekszejevics itt hagyott bennünket. Mindig vidám, szorgalmas, beszédes emberként emlékezem rá, a falusi iskola egykori földrajztanárára, akit érdekeltek a világ dolgai.

Helena Ruotsala
Fordította: Falk Nóra

A finnugor etimológiai kutatásokról

A Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke, Kiss Jenő felkérésére készítettem egy áttekintést a magyarországi finnugrisztika elmúlt két évtizedéről. Az előadás a társaság közgyűlésén hangzott el 2022. április 13-án, ennek szerkesztett változata a Magyar Nyelv 2022. évi 2. számában jelenik meg. Mivel a Finnugor Világ olvasótáborára részben eltér a magyar nyelvészeti folyóiratétól, Csúcs Sándor szerkesztő kérésére két részterületet bemutatok e periodika hasábjain is. Az egyik az etimológiai kutatásokkal foglalkozik, a következő számban megjelenő másik írás pedig a nyelvpolitikát, a kétnyelvűségkutatásokat tekinti át. Jelen íráshoz felhasználom egy korábbi cikkem anyagát is (Maticsák 2013).

Az elmúlt évtizedekben a finnugor kutatások terén jelentős paradigmaváltás történt. A 20. század végére elkészültek a nagy hangtörténeti, etimológiai szintézisek, ez a terület mára visszaszorulóban van. Előtérbe kerültek ugyanakkor az

előnyelvi kutatások, hiszen a kutatók a szovjet birodalom összeomlása után, a határok kinyíltával gyakrabban eljutnak (vagy legalábbis a háború előtt eljutottak) oroszországi terepre, élő, friss anyagot tudnak gyűjteni. Ennek eredményeképp kiemelt területté vált a kétnyelvűség, a nyelvhalás, a revitalizációs folyamatok vizsgálata, s ezzel együtt egyre nagyobb teret kap a kisebb finnugor népek élő folklórjának kutatása is. Az előnyelvi kutatások révén egyre több elméleti nyelvészeti tanulmány születik, felfejlődött a nyelvtipológia-kutatás. A paradigmaváltás Finn- és Észtországban is hasonló módon megy végbe.

1. Az etimológia, a szavak eredetének vizsgálata a történeti-összehasonlító nyelvészet alappillére. Az első szintézisek már a tudomány hőskorában megszülettek. Tudományterületünk első kiemelkedő alakja, az 1872-ben a fővárosban létrehozott urál-altaji tanszék első professzora, a Nyelvtudományi Közlemények szerkesztője, Budenz József (1836–1892) 1873 és 1881 között öt füzetben adta közre nagy művét, a *Magyar–ugor összehasonlító szótár*-t (az ugor ebben az időben finnugort jelentett). Zsirai (1937/1994²: 537) szavait idézve a mű „a modern finnugor összehasonlító nyelvészet gránittalapzata, a magyar tudományosság büszkesége”, amelyet az akadémia már 1879-ben nagydíjjal tüntetett ki. A szótár 996 szócikkének jelentős része ma is helytálló. „Szinte megdöbbentő, hogy olyan sovány és gyarló nyelvi anyag alapján, ami Budenz rendelkezésére állt, milyen határozott biztonsággal tudta kiválogatni a finnugor szófejtések megdönthetetlen és vitathatatlan törzsanyagát” – írta róla Kálmán Béla (1978a: 139). A szótár annál is inkább értékes, mert a vele egyidőben Finnországban Otto Donner (1835–1909) szerkesztésében megjelent *Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen* [A finnugor nyelvek összehasonlító szótára] c. műve (1874–1888) távolról sem érte el Budenz munkájának színvonalát. (Budenz szótáráról l. még Korhonen 1987–1988, Zaicz 1991a.)

Budenz szótára után a finnugor nyelvész-társadalom közel hetven évet várt a következő etimológiai szótárra. Ennek szerzője a svédországi Uppsala egyetemének professzora, Björn Collinder (1894–1983) volt. Munkája, a mintegy ezer etimológiát tartalmazó szótár, a *Fenno-Ugric Vocabulary* 1955-ben látott napvilágot, de – elsősorban a finnugor nyelvészek számára furcsa, egyszerűsített hangjelölése okán – nem tudott alapművé válni (Joki 1956, Lakó 1957a, Peltola 1958).

Lényegesen kedvezőbb fogadtatásban részesült hazánkban *A magyar szókészlet finnugor elemei* (MSzFE), amely Lakó György (1908–1996) főszerkesztői és Rédei Károly (1932–2008) szerkesztői irányításával, Erdélyi István, Gulya János, K. Sal Éva és Vértess Edit részvételével 1967 és 1981 között látott napvilágot három kötetben. Ez a mű jóval többet ad, mint a címe sugallja, ugyanis nemcsak finnugor, hanem szamojéd etimológiákat is bőségesen tartalmaz, valójában tehát urálinak kellett volna hívní, de a szerkesztők – vállalva a logikai ellentmondást – mégiscsak maradtak a nagyközönség számára ismertebb finnugor elnevezésnél.

Bereczki Gábor (1968: 449) így méltatta a szótárt: „Ha kezünkbe vesszük a külsőre is igen tetszetős kötetet, a futólagos ismerkedés is meggyőz bennünket arról, hogy a hazai finnugor nyelvtudomány impozáns eredménye ez a mű, amely méltán tarthat számot széleskörű nemzetközi figyelemre és elismerésre. Hiszen ilyen sok szempontú, részletes, nemcsak az egyes szavak, de a hozzájuk fűződő nemzetközi etimológiai irodalom történetét is kritikusan tárgyaló munka nem látott még eddig napvilágot. Aligha szükséges részletezni, hogy egy ilyen mű, amely szintetizálja az utóbbi évszázad finnugor etimológiai kutatásait, mekkora jelentőségű szaktudományunk további fejlődése szempontjából, de ugyanakkor nélkülözhetetlen forrásmunka a rokon finnugor tudományágak művelői számára is.” (Ld. még Bereczki 1972, 1979.)

Azonban ez a szótár mégsem tudott hosszú időre megkerülhetetlen alpművé válni, de erről nem a mű színvonala, hanem egyéb külső tényezők tehetek, mégpedig az, hogy ezt a szótárt viszonylag rövid idő alatt felváltotta az uráli etimológiai kutatások eddigi csúcsműve, az *Uralisches etymologisches Wörterbuch* (UEW, 1986–1988), amelynek szerkesztési munkálatai már 1969-ben megindultak. A szótár szintén magyar nyelvészek munkája: Rédei Károly főszerkesztése mellett a jelen és a közelmúlt olyan kitűnő tudósai bábáskodtak megszületésénél, mint Bakró-Nagy Marianne, Csúcs Sándor, Honti László, K. Sal Éva és az azóta már elhunyt Erdélyi István, Korenchy Éva és Vértes Edit. A szótár első kötete 1185 uráli/finnugor eredetű szócikket tartalmaz, a második részben 534 finn-permi/finn-volgai és 157 ugor minősítésű etimológia szerepel (Csúcs et al. 1991). Mikola Tibor (1991: 208) statisztikája alapján az egyértelműen minősített szavak közül 419 uráli (ebből 284 biztos), 611 (417) finnugor. Mindezen számadatok is jól mutatják, hogy e nagyszabású vállalkozás gyakorlatilag a teljes alapnyelvi szókincset igyekszik rekonstruálni. A világszínvonalú, a 20. század hetvenes-nyolcvanas éveire összegyűlt tudást kitűnően szintetizáló szótár az etimológiai kutatások hosszú időre kimeríthetetlen tárházának bizonyult és bizonyul a mai napig. Ebben az időszakban a szótár mellett nagyon sok etimológiai tárgyú cikk is született, Rédei Károly például egymaga több mint 300 szófejtést tett közzé, elsősorban a Nyelvtudományi Közlemények hasábjain. (A szótárról l. Schulze 1987, Kulonen 1988, Mikola 1991.)

Az UEW alapján Csúcs Sándor, Bátori S. István és az MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor Osztálya munkája eredményeképp számítógépes adatbázis is készült, amely 2011 óta az interneten is elérhető (<http://uralonet.nytud.hu>). Az adatbázis az uraloteka.nytud.hu címen is hozzáférhető, a két változat nem teljesen azonos. (Ezekről részletesebben l. Bátori 2013).

2. Nyelvünk ősi szókincse természetesen megjelenik a kifejezetten magyar szempontú etimológiai szótárakban is. Ezek száma öröndetesen sok. Már a 19. század második felében elindultak az ilyen jellegű munkálatok, 1862 és 1874

között látott napvilágot Czuczor Gergely (1800–1866) és Fogarasi János (1801–1878) hatkötetes műve, *A magyar nyelv szótára*. Ez voltaképpen értelmező szótár, de etimológiai következtetéseket is tartalmaz. A szótárnak ez a része, szavaink eredetének vizsgálata, sajnos, nem üti meg a tudományos munkáktól elvárható szintet. A szerzők az ún. „gyökelmélet” alapján szabdalják fel a magyar szavakat. Sajnos, manapság – a magyar nyelv ősiségét vallók számának tömeges elszaporodásával – ez a szótár is népszerűvé vált a képzetlen, félművelt nyelvészkedők körében.

A következő nagy vállalkozás Gombocz Zoltán (1877–1935) és Melich János (1872–1963) *Magyar etymologiai szótár*-a volt. Sajnos, a nagyszabású munka meghaladta e két kiváló tudós erejét: az 1914-ben megjelent próbafüzet után 30(!) évvel is csak a g betűig jut. A szótár etimológiai anyaga még nem volt kiérlelve, rekonstrukciókat nem adnak, a magyarázatok sokszor hiányoznak (Pápay 1914).

A múlt század egyik legmeghatározóbb nyelvésze, Bárczi Géza (1894–1975) 1941-ben jelentette meg *Magyar szófejtő szótár*-át. A mintegy hatezer címszót (és azok származékszavait) tartalmazó mű az igényes, művelt nagyközönségnek (is) készült, az információk rövidek, érthetőek. Ez a mű nem vált széles körben használatossá – ebben közrejátszhatott az is, hogy „rossz időben”, a világháború elején jelent meg.

Miközben az etimológiai kutatások a nyelvészet egyre nagyobb részterületévé nőttek ki magukat, újabb s újabb monográfiák születtek (l. pl. Gombocz Zoltán török, ill. Kniezsa István szláv jövevényszavakkal kapcsolatos kutatásait), egyre égetőbbé vált nyelvünk szókincsének összefoglaló, szótárszerű szintézise. 1961-ben kezdődtek el *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (TESz) című kiadvány munkálatai. A szótár párhuzamosan készült a MSzFE-vel, annak adatait fel is használták. A TESz első kötete 1967-ben, a második 1970-ben, a harmadik 1976-ban látott napvilágot, míg a mutató 1984-ben jelent meg. A Benkő Loránd (1921–2011) főszerkesztésében (Kiss Lajos, Kubinyi László és Papp László szerkesztésében) készült szótár évtizedek óta a magyar nyelvtörténészek megbízható segédeszköze. (L. Kálmán 1968, 1971, 1978b.)

A TESz javított, német nyelvű kiadása (*Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*) Benkő Loránd főszerkesztésével, Gerstner Károly, S. Hámori Antónia és Zaicz Gábor szerkesztésében 1993 és 1997 között jelent meg. A TESz-hez képest az EWUng szócikkei tömörebbek lettek, s sok az új címszó. Ami az ősi szókincset illeti, majdnem minden finnugor nyelvből vesznek fel adatokat, a kivétel a finnségi ág, ahonnan csak a finn képviselteti magát. A szamojéd nyelvek közül a jurák, szelkup és kamassz van megadva. A hangalakok és jelentések elsősorban az UEW adatai alapján szerepelnek. (A szótárról l. Zaicz 1991b, Gregor 1993, Keresztes 1994, Vaba 1994.)

2006-ban jelent meg az *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. A TESz és az EWUng alapján válogatott szócikkeket Tamás Ildikó, Dolovai Dorottya, Jankovicsné Tálás Ildikó és Sipőcz Katalin írta, a toldalékok szócikkeit T. Somogyi Magda készítette, a mű főszerkesztője Zaicz Gábor. A 2006-ban megjelent mű célkitűzését a főszerkesztő így fogalmazta meg az Előszóban: „Elsődleges célunk az, hogy a magyar szókincs elemeire irányuló eddigi magas színvonalú etimológiai kutatásokat összegezzük a művelt nagyközönség igényeinek megfelelően egyetlen kötetben.” (XI.) A szótár 8945 szócikket tartalmaz, ebből 275 a toldalékok eredetét mutatja be. A szócikkek közül 569 tartalmaz ősi, uráli/finnugor/ugor eredetű szavakat. A magyarázó részekben szereplő szavakkal együtt a szótár szóállománya 20 530. Ősi eredetű szavaink rokon megfelelői a nagyközönség számára is könnyen értelmezhető átírással vannak megadva. A szótár második, javított kiadása 2021-ben jelent meg. (A szótárról bővebben l. Gerstner 2006, Widmer 2007.)

3. Természetesen a 20. századi Finnországban is komoly etimológiai munkálatok folytak. 1955-ben látott napvilágot a *Suomen kielen etymologinen sanakirja* [A finn nyelv etimológiai szótára] első füzeté, amelyet a következő két és fél évtizedben, 1981-ig még (a szómutatóval) hat rész követett. A szótár első főszerkesztője a finn etimológiai kutatások egyik legjelentősebb alakja, Yrjö Henrik Toivonen (1890–1956) volt, aki az *n*-betű elejéig egyedül készítette a szótárt; munkáját Erkki Itonen (1913–1992) és Aulis J. Joki (1913–1989) folytatta, hozzájuk később Reino Peltola is csatlakozott. Az összesen 1900 oldalas, szemléletében és megoszlásában kissé egyenetlen mű a finn etimológiai kutatások alapmunkája, a finn szókincs óriási tárháza, a nyelvjárási szótárak megjelenéséig a finn dialektusok szókincsének őrzője volt. Az egyes szócikkekben a bőséges balti finn adatoktól kezdve számos finnugor nyelv adatai szerepelnek, de alapnyelvi alakot nem rekonstruálnak. (A szótárról l. Joki 1955, Lakó 1957b, Pulkkinen 1963, Suhonen 1979, Lehtinen 1983.)

A következő nagy szintézis, a *Suomen sanojen alkuperä* [A finn szavak eredete] (SSA) első kötete 1992-ben, a második 1995-ben, a harmadik pedig 2000-ben látott napvilágot. Az első rész elkészülte után elhunyt Erkki Itonen, s Ulla-Maija Kulonen lépett elő főszerkesztővé. A SKES-hez képest az SSA lényegesen homogénebb. A szótárban mintegy tízezer címszó kapott helyet, sok nyelvjárási, régies és ritka szó is szerepel benne. A rokon (és más) nyelvi adatok egyszerűbb, de a tudományos követelményeknek megfelelő transzkripcióval szerepelnek a szótárban. (A szótárról l. Koukkunen 1993, Nikkilä 1997, 2002, Laakso 2002.)

A finn nyelvtörténet jeles kutatója, Kaisa Häkkinen két etimológiai szótárt készített. Az *Etymologinen sanakirja* [Etimológiai szótár] (1987) a finn gyakorisági szótár ezer leggyakoribb szavának eredetét mutatja be. (Ez az ezer szó a statisztikák szerint egy általános szöveg 65%-át teszi ki.) Ennek a szóállománynak

mintegy tíz százaléka tartozik a legrégebb rétegbe (összesen kb. 300 uráli/finnugor alapszó van a finnben, s mint tudjuk, ezek nagyon gyakoriak). Szintén sok a belső keletkezésű szó. E szókincs kb. egyharmadát teszik ki a jövevényszavak.

2004-ben jelent meg a *Nyky-suomen etymologinen sanakirja* [A mai finn nyelv etimológiai szótára], amely egyfajta átmenetet képvisel a tudományos mű és a nagyközönség számára készített opusz között. Ebben a műben új, saját etimológiai kutatások nincsenek, Häkkinen az UEW és az SSA eredményeit igyekszik közérthető formában bemutatni (Kulonen 2006, Saarikivi 2006.)

4. A harmadik finnugor nyelvű államban, Észtországban az első etimológiai szótár a tartui – majd emigrációja után a lundi – egyetem professzora, Julius Mägiste (1900–1978) nevéhez fűződik. Mägiste 1960-ban kezdett a nagy munkához, de életében nem tudta sajtó alá rendezni a szótárt. A több mint négyezer oldal terjedelmű *Etnisches etymologisches Wörterbuch* [Észt etimológiai szótár] végül Pertti Virtaranta szerkesztőmunkája jóvoltából 12 füzetben jelent meg 1982–1983-ban (Suhonen 1986, Viitso 1986).

A szintén emigrációban élő észt nyelvész, Alo Raun 1982-ben Torontóban jelentette meg kis etimológiai füzetecskéjét, az 5800 címszót tartalmazó *Eesti keele etimoloogiline teatmik*-ot [Az észt nyelv etimológiai útmutatója]. A szójegyzék a művelt nagyközönségnek szól, egy-egy szó adatai röviden, egy sorban szerepelnek, magyarázó részek nélkül, egyetlen rokon nyelvből hozott példával.

2012-ben jelent meg (egyetlen észtországi műként) az *Eesti etimoloogia-sõnaraamat*, [Észt etimológiai szótár] 6600 címszóval. Főszerkesztője Iris Metsmägi, a szerkesztésben Meeli Sedrik és Sven-Erik Soosaar vett részt. A kötetben 228 biztos és 101 bizonytalan uráli/finnugor etimológia kapott helyet. Az etimológiai magyarázatok a laikusok számára is viszonylag könnyen követhetők. Hivatkozásjegyzék nem szerepel a szótárban (Zaicz 2013).

5. A kisebb finnugor nyelvek etimológiai szótárainak listája lényegesen rövidebb. Ennek fő oka, hogy oroszországi rokonaink nyelvész közösségeiből a történeti nyelvészeti iskola szinte teljes egészében hiányzik. Ennek okai sok évtizedre nyúlnak vissza, hiszen a sztálini időkben a szó szoros értelmében életveszélyes volt ilyesfajta dolgokkal foglalkozni (ráadásul a marizmussal szembehelyezkedve), de azóta sem fejlődnek a nyelvtörténeti kutatások a kellő ütemben. Emiatt sajnos, egyes szótárak anyaga nem teljesen megbízható, erős kritikával szabad csak használni őket.

5.1. Az eddig egyetlen **osztják** etimológiai szótár a neves berlini finnugrista, Wolfgang Steinitz (1905–1967) nevéhez fűződik. A *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache* [Az osztják nyelv nyelvjárási és etimológiai szótára] (DEWOS) első füzeté 1966-ban, az utolsó, a 15. pedig 1993-ban jelent meg. Steinitz a 3. füzet megjelenése után elhunyt, a szerkesztést mun-

katársai, Liselotte Böhnke (Hartung) és Brigitte Schulze folytatták, Gert Sauer vezetésével. Ez a munka nemcsak etimológiai, hanem nyelvjárási szótár is. Keresztes László számítása szerint (1980: 386) a szócikkek 60%-a tartalmaz etimológiai információkat, megfelelő finnugor adatolással. (A szótárról l. Gulya 1968, Schellbach 1968, Keresztes 1982, Honti 1997.)

5.2. Toivo Emil Uotila (1897–1947) 1938-ban adta ki **zürjén** kézikönyvét (*Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis* [Zürjén kresztomátia nyelvtani vázlatlalt és etimológiai szójegyzékkel]), ebben szerepel egy másfél ezer címszavas szójegyzék megbízható etimológiai adatokkal, az ősi szókincs rokon nyelvi megfelelőivel, de szakirodalom nélkül. Ez a szójegyzék tekinthető az első zürjén etimológiai szótárnak. (L. még Lakó 1941–1943.)

1970-ben jelent meg V. I. Lytkin (1895–1981) és Je. Sz. Guljajev (1928–1977) munkája, a *Краткий этимологический словарь коми языка* [A zürjén nyelv rövid etimológiai szótára]. (Második kiadás: 1999.) A neves permista, Lytkin addigi tudományos munkássága (őspéri nyelv történet, zürjén történeti grammatika, a permi nyelvek történeti vokalizmusa, permi nyelvjárási kresztomátia) garantálta a magas színvonalú szótár elkészültét. A szerzők a nemzetközi szakirodalmat is ismerték. A szótár elsősorban a zürjén nyelv ősi szókészletét (az urálitól az őspériig) mutatja be, emellett azokat a jövevényszavakat vették fel, amelyek az oroszról nem azonosíthatók (csuvas, karjalai, vepsze, nyenyec, obi-ugor). A szótár megbízható, adatai, következtetései pontosak. (A szótárról l. Rédei 1973: 270).

5.3. Yrjö Wichmann (1868–1932) *Wotjakische Chrestomathie mit Glossar* [Votják kresztomátia szójegyzékkel] c. művének első kiadása 1901-ben jelent meg (a második, bővített verziót már a szerző halála után, 1954-ben rendezte sajtó alá Fokos-Fuchs Dávid). A szójegyzék 1284 címszót tartalmaz, de az ősi anyagnak csak a zürjén és finn megfelelőit közli, viszont felvesz sok törökségi (tatár és csuvas) jövevényszót.

1988-ban látott napvilágot (posztumusz) V. I. Alatirjev (1908–1984) *Этимологический словарь удмуртского языка* [Az udmurt nyelv etimológiai szótára] c. műve, amely csupán az *a* és *ö* betűvel kezdődő szókincset tartalmazza, 778 szócikkben. A szótár szóanyagának túlnyomó többségét Alatirjev törökségi eredetűnek tartja, finnugor eredetű szavak az első kötetben alig fordulnak elő (ez persze annak is köszönhető, hogy ez a két szókezdő hang nem igazán jellemző a finnugor nyelvekre). Alatirjev szótárát erős kritikával szabad használni, főleg a helynevekkel kapcsolatos következtetései megbízhatatlanok.

5.4. A **mordvin** etimológiai szótárak száma meglepően nagy, de ezek minősége, sajnos, nem minden esetben éri el a megbízható művektől elvárt szintet. Uotila és Wichmann kresztomátiájához hasonló felépítésű Heikki Paasonen (1865–1919) *Mordwinische chrestomathie* [Mordvin kresztomátia] c. műve

(1909), amelynek 1293 szavas listája sok etimológiai információt tartalmaz. A szerző a rokon nyelvi adatok közül a finn és magyar megfelelőket adja meg, az orosz és tatár jövevényszavak esetében pedig feltünteteti az átadó nyelvi alakot.

Az első tényleges etimológiai szótár 1977-ben jelent meg két mordvin nyelvész, D. V. Cigankin és M. V. Moszin szerkesztésében (*Эрзянь келень нурькине этимологической словарь* [Az erza nyelv rövid etimológiai szótára]), majd négy évvel később látott napvilágot ennek moksára átdolgozott változata (*Мокиень кялень нурькхяня этимологический словарь* [A moksa nyelv rövid etimológiai szótára]), amelyet M. A. Kelin készített Cigankin és Moszin közreműködésével. Zaicz Gábor (1986: 317) és Keresztes László (1986b: 320) statisztikai adatai szerint az erza szótár 902, a moksa 1039 címszót tartalmaz. Ezek mintegy kétharmada ősi eredetű. A szótárak nagy erénye, hogy mordvinul íródtak. A magyar és finn szavak átírása nagyon rossz, a következtetések nem mindig helytállóak, a szócikkek végén nincsenek szakirodalmi utalások. Zaicz Gábor vizsgálatai szerint (1986: 319) az erza szótárban szereplő 143 magyar megfelelés közül 111 helyes, 22% viszont helytelen.

1998-ban megjelent az erza szófejtő szótár szintén mordvin nyelvű, átdolgozott kiadása, ismét Cigankin és Moszin szerkesztésében (*Этимологиянь валкс* [Etimológiai szótár]). Mennyiségi javulás érzékelhető ugyan (a szócikkek száma 1835-re nőtt, de e többlet jelentős részét a 661 orosz jövevényszó teszi ki), minőségi azonban nem. Zaicz Gábor elemzése szerint (1999: 193–194) az ún. javított verzióban a magyar tagú etimológiáinknak már csak 72 százaléka helyes.

A cseremisiz nyelvész, V. I. Versinyin 2004 és 2011 között öt füzetben jelentette meg *Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков* [A mordvin (erza és moksa) nyelvek etimológiai szótára] c. munkáját. A szótár szakirodalmi felszereltsége kifejezetten jó. A szótár kétszer annyi címszót tartalmaz, mint a Cigankin – Moszin féle 1998-as etimológiai szótár. Versinyin ősi szókincsről vonatkozó etimológiái megbízhatóak, pontosak, az UEW-re támaszkodik. A latin betűs adatok lejegyzése jó, a nyelvi adatok helytállóak. Ugyanakkor a mordvin belső keletkezésű szókincs magyarázatát erős kritikával szabad csak szemlélnünk. (A szótárról l. Zaicz 2005, 2007, 2009, 2011.)

Az ősi mordvin szókészlet eddigi legmegbízhatóbb, filológiaiilag legpontosabb listája Keresztes László *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus* c. monográfiájának II. kötete (1986), az *Etymologisches Belegmaterial* nevet viselő szójegyzék, melyben a szerző 557 szónak adja közre eredetét. A szerző közli a kikövetkeztetett ős- és előmordvin rekonstrukciókat és a finn-volgai/finn-permi alapalakokat is.

5.5. A **cseremisiz** szótárak sorát F. I. Gorgyejev (1929–2005) munkája, az *Этимологический словарь марийского языка* [A mari nyelv etimológiai szótára] nyitotta, ennek első kötete (A–Б) 1979-ben, a második (Б–Д) 1983-ban jelent meg, összesen 4448 címszóval. A szótárban nagyon sok az orosz

(közvetítésű) elem, számításaim szerint az első száz szóból 34 orosz. A szótárban nagyon sok a kétséges etimológia (l. Versinyin 1985: 221), ezért igen óvatosan szabad csak használni.

2013-ban látott napvilágot Bereczki Gábor (1928–2012) cseremisiz etimológiai szótárának első része. Az *Etymologisches Wörterbuch des Tschermissschen (Mari)* [A cseremisiz (mari) nyelv etimológiai szótára] c. művet a szerző halála után Agyagási Klára és Eberhard Winkler rendezte sajtó alá. A *Der einheimische Wortschatz* [Az ősi szókincs] alcímet viselő első rész mintegy 600 szócikkében az ősi eredetű és belső keletkezésű szavak találhatók, számos, a nyelvtörténeti forrásokban fellelhető formával és nyelvjárási adatokkal, nagy filológiai pontossággal. (A szótárról részletesebben l. Agyagási – Bereczki 2006.)

5.6. Lapp etimológiai szótár eddig még nem készült, csak Erkki Itkonen kézikönyvében (*Lappische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis* [Lapp kresztomátia nyelvtani vázlattal és etimológiai szójegyzékkel], 1960), és Juhani Lehtiranta *Yhteisaamelainen sanasto* [Közös lapp szójegyzék] (1989) című művében szerepelnek etimológiai utalások, illetve Pekka Sammallahhti lapp monográfiájának (*The Saami Languages* [A számi nyelvek], 1998) függelékében áll egy etimológiai szójegyzék, amelyben az északi lapp nyelv 845 leggyakoribb szava kapott helyet. A szójegyzékben az ősi szókincs mellett finn és skandináv jövevényszavak is szerepelnek.

6. A 20. század utolsó harmadában megszülettek tehát a nagy szintézisek. Hazánkban az új évezredben a lendület alábbhagyott, holott nagy szükség lenne egy korszerűsített, az elmúlt évtizedek elméleti eredményeit és az időközben megjelent számos szótár, szójegyzék anyagát beemelő revideált kiadásra. 2013-ban Honti László kezdeményezte az UEW új kiadását, két év múlva ugyanő Csúcs Sándorral együtt OTKA-pályázatot adott be, sajnos, sikertelenül. Azóta érdemi lépések ez ügyben nem történtek. Ekkora horderejű mű csak pályázati segítséggel készíthető el, a fiatalok pedig a fokozatszerzés és a folyamatos publikációs kényszer miatt nem szívesen áldoznának több évet erre a munkára.

Ha csak az UEW mordvin anyagát nézzük, feldolgozandó lenne Keresztes László hangtörténeti monográfiája és az ahhoz kapcsolódó, 557 szófejtést tartalmazó etimológiai adattár (1986, 1987), a Cigankin – Moszin-féle etimológiai szótár új kiadása (1998), Versinyin etimológiai szótára (2004–11), Riho Grünthal finn-volgai szókutatásai, Heikki Paasonen négykötetes nyelvjárási nagyszótárának anyaga (1990–96), az 1990-es években megjelent szótárak (főleg az erza–orosz és a moksa–orosz nagyszótár) anyagai, számos nyelvjárási adattár, Zaicz Gábor török és orosz jövevényszavakkal foglalkozó tanulmányai és Maticsák Sándor 17–18. századi mordvin forrásokat feldolgozó kutatásai. Hasonló a helyzet a többi kisebb nyelv forrásai terén is.

Finnországban a középgeneráció jelentős eredményeket tud felmutatni az etimológiai kutatások terén. Elsőként Ante Aikio nevét említhetjük, akinek cikkei egy új etimológiai szótár anyagát körvonalazzák. A *Linguistica Uralica* folyóirat hasábjain eddig öt része jelent meg kutatásainak (*Studies in Uralic Etymology I–V*, l. Aikio 2013, 2014a, 2014b, 2015, 2021), ezekben összesen 56 (lapp, finn, cseremisiz, obi-ugor és permi) szónak javasol új etimológiát. Rajta kívül elsősorban Riho Grünthal és Janne Saarikivi nevét kell említeni, akiknek a szerteágazó, gazdag nyelvészeti munkásságában fontos helyet foglalnak el az etimológiai kutatások.

Sok teendő lenne az oroszországi finnugor nyelvek etimológiai szótárai terén is. A fentebbi áttekintésből kitűnik, hogy korszerű, filológiailag megbízható etimológiai szótár a 21. században eddig egy született, a Bereczki – Agyagási – Winkler féle cseremisiz szótár (2013). Vogul etimológiai szótár még egyáltalán nem készült, a többi finnugor nyelv szótárainak nagy része pedig filológiailag megbízhatatlan. Jelen írásomban nem tértem ki a szamojéd nyelvekre, de ott sem biztató a helyzet. Itt említésre méltó Szeverényi Sándor kezdeményezése, egy nganaszan történeti-etimológiai szótár, ennek kidolgozása folyamatban van.

Az etimológiai kutatások „lecsendesedésével” együtt az alapnyelvi rekonstrukciókkal foglalkozó kutatások is megritkultak. Az uráli/finnugor alapnyelv szerkezetéről sokat tudunk, a kép folyamatosan élesedik, javarészt már csak a részletkérdések (pl. egyes névszó- és igeragok, képzők keletkezése, élettörténete) tisztázása maradt feladatul. Lényegesen több a teendőnk a másodlagos alapnyelvek vizsgálata terén. A 21. században egy jelentős monográfia született e területen, Csúcs Sándor rekonstruálta a permi alapnyelvet (*Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*, 2005). Csúcs a kötetben közreadja a rekonstruált alapnyelvi szavak listáját is, melybe 1554 elemet vesz fel. Még sok a megválaszolandó kérdés az ugor alapnyelv, ill. a finn-volgai egység kapcsán.

Irodalom

- Agyagási Klára – Bereczki Gábor 2006: Mutatvány a készülő cseremisiz etimológiai szótárból. NyK 103: 26–43.
- Aikio, Ante 2013: Studies in Uralic Etymology I: Saami Etymologies. *Linguistica Uralica* 49/3: 161–174.
- Aikio, Ante 2014a: Studies in Uralic Etymology II: Finnic Etymologies. *Linguistica Uralica* 50/1: 1–19.
- Aikio, Ante 2014b: Studies in Uralic Etymology III: Mari Etymologies. *Linguistica Uralica* 50/2: 81–93.
- Aikio, Ante 2015: Studies in Uralic Etymology IV: Ob-Ugric Etymologies. *Linguistica Uralica* 51/1: 1–20.
- Aikio, Ante 2021: Studies in Uralic Etymology V: Permic Etymologies. *Linguistica Uralica* 57/3: 161–179.
- Alatirjev, V. I. [Алатырев, В. И.] 1988: Этимологический словарь удмуртского языка. А–Б. (Под ред. В. М. Вахрушева – С. В. Соколова.) Научно-исследовательский институт при Совете Министров УАССР, Ижевск.

- Bárczi Géza 1941: Magyar szöveftő szótár. Királyi Magyar Egyetem Nyomdája, Budapest. – Reprint kiadás: 1991, Trezor Kiadó, Budapest.
- Bátori S. István 2013: Az Uralotéka digitális adatbázis. FUD 20: 3–22.
- Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1984: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I. A–Gy (1967), II. H–Ö (1970), III. Ö–Zs (1976), IV. Mutató (1984). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Benkő, Loránd (Hrsg.) 1993–1997, Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I. A–Kop (1993), II. Kor–Zs (1995), III. Register (1997). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Bereczki Gábor 1968: A magyar szókészlet finnugor elemei I. NyK 70: 449–451.
- Bereczki Gábor 1972: A magyar szókészlet finnugor elemei II. NyK 74: 454–456.
- Bereczki Gábor 1979: A magyar szókészlet finnugor elemei III. NyK 81: 184–186.
- Bereczki, Gábor – Agyagási, Klára – Winkler, Eberhard 2013: Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari). Der einheimische Wortschatz. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von Klára Agyagási und Eberhard Winkler. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Band 86. Wiesbaden.
- Budenz József 1873–1881: Magyar–ugor összehasonlító szótár. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest. – Reprint kiadás: A Comparative Dictionary of the Finno-Ugric Elements in the Hungarian Vocabulary. – Magyar–ugor szótár. Uralic and Altaic Series 78. Indiana University – Mouton & Co. Bloomington – The Hague, 1966.
- Collinder, Björn 1955: Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic Languages. Almqvist & Wiksell, Stockholm. – 2. kiadás: Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1977.
- Cigankin, D. V. – Moszin, M. V. [Цыганкин, Д. В. – Мосин, М. В.] 1977: Эрзянь кельнь нурькинэ этимологической словарь. (Школанень пособия.) Мордовской книжной издательства, Саранск.
- Cigankin, D. V. – Moszin, M. V. [Цыганкин, Д. В. – Мосин, М. В.] 1998: Этимологиянь валкс. Мордовской книжной издательства, Саранск.
- Czuczor Gergely – Fogarasi János 1862–1874: A magyar nyelv szótára 1–6. Emich Gusztáv, [1–5.] Pest, [6.] Budapest.
- Csúcs, Sándor 2005: Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Csúcs, Sándor – Honti, László – Salánki, Zsuzsa – Varga, Judit 1991: Statistik der uralischen Lautentsprechungen. Linguistica. Series B, Documenta 1. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Donner, Otto 1874–1888: Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen. I–II. Frenckell & Sönd bokhandel, Helsingfors, 1874; III. G. W. Edlund, Helsingfors, 1888.
- Gerstner Károly 2006: Zaicz Gábor (szerk.), Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. NyK 103: 260–267.
- Gombocz Zoltán – Melich János 1914–1944: Magyar etymologiai szótár. Lexikon critico-etymologicum linguae Hungaricae. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Gorgyjev, F. I. [Гордеев, Ф. И.] 1979–1983: Этимологический словарь марийского языка. I. A–Б (1979), II. В–Д (1983). Марийское книжное издательство, Йошкар-Ола.
- Gregor Ferenc 1993: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. MNy 89: 485–489.
- Gulya János 1968: Wolfgang Steinitz, Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Lieferung 1–2. NyK 70: 253–256.
- Häkkinen, Kaisa 1987: Etymologinen sanakirja. Nykysuomen sanakirja 6. Werner – Söderström Oy, Helsinki.
- Häkkinen, Kaisa 2004: Nykysuomen etymologinen sanakirja. Werner – Söderström Oy, Helsinki.
- Honti, László 1997: Wolfgang Steinitz, Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Lieferung 1–15. Linguistica Uralica 33: 151–155.
- Itkonen, Erkki 1960: Lappische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriß und Wörterverzeichnis. Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen VII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija 1992–2000: Suomen sanojen alkuperä. I. A–K (1992), II. L–P (1995), III. R–Ö (2000). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus, Helsinki.

- Joki, Aulis J. 1955: Etymologicum Fennicum. Virittäjä 59: 270–283.
- Joki, Aulis J. 1956: Vergleichendes Wörterbuch der uralischen Sprachen. Anzeiger den Finnisch-ugrischen Forschungen 32: 41–55.
- Kálmán Béla 1968: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I. NyK 70: 452–456.
- Kálmán Béla 1971: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Második kötet. NyK 73: 457–461.
- Kálmán Béla 1978a: Budenz József. In: Szathmáry István (szerk.), Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány történetéből (1850–1920). Budapest. 137–145.
- Kálmán Béla 1978b: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. NyK 80: 427–431.
- Kelin, M. A. – Moszin, M. V. – Cigankin, D. V. [Келин, М. А. – Мосин, М. В. – Цыганкин, Д. В.] 1981: Мокшень кялень нурькяня этимологический словарь. Мордовское книжное издательство, Саранск.
- Keresztes László 1980: Wolfgang Steinitz, Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Lieferung 3–8. NyK 82: 386–390.
- Keresztes László 1982: Wolfgang Steinitz, Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Lieferung 9. NyK 84: 287–288.
- Keresztes, László 1986a: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial. Studia uralo-altaica 26. Szeged.
- Keresztes László 1986b: M. A. Келин – М. В. Мосин – Д. В. Цыганкин, Мокшень кялень нурькяня этимологический словарь. NyK 88: 320–321.
- Keresztes László 1994: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. FUD 3: 125–128.
- Korhonen, Mikko 1987–1988: Budenz József tudományos eredményei a mai nyelvészet szemszögéből. NyK 89: 109–123.
- Koukkunen, Kalevi 1993: Etymologian uusi vuosikymmenen. Virittäjä 97: 274–288.
- Kulonen, Ulla-Maija 1988: Uralilaiset etymologiat tulevat. Virittäjä 92: 283–292.
- Kulonen, Ulla-Maija 2006: Kaisa Häkkinen, Nykysuomen etymologinen sanakirja. Finnisch-ugrische Forschungen 59: 225–226.
- Laakso, Johanna 2002: Das letzte Wort ist noch nicht gesprochen. Finnisch-ugrische Forschungen 57: 363–370.
- Lakó György 1941–1943: T. E. Uotila, Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis. NyK 51: 230–231.
- Lakó György 1957a: Björn Collinder: Fenno-Ugric Vocabulary. NyK 59: 213–217.
- Lakó György 1957b: Y. H. Toivonen, Suomen kielen etymologinen sanakirja I. NyK 59: 210–213.
- Lakó György (főszerk.) 1967–1981: A magyar szókészlet finnugor elemei. I. A–Gy (1967), II. H–M (1971), III. N–Zs (1978), IV. Szómutató (1981). A szómutatót összeállította A. Jászó Anna, szerk. K. Sal Éva. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lehtinen, Tapani 1983: Das etymologische Wörterbuch der finnischen Sprache fertiggestellt. Finnisch-ugrische Forschungen 45: 241–247.
- Lehtiranta, Juhani (1989), Yhteissamenlainen sanasto. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 200.
- Litkin, V. I. – Guljajev, Je. Sz. [Лыткин, В. И. – Гуляев, Е. С.] 1970: Краткий этимологический словарь коми языка. Наука, Москва. – 2., bővített kiadás: Коми книжное издательство, Сыктывкар, 1999.
- Maticsák Sándor 2013: Finnugor etimológiai szótárak. NyK 109: 33–68.
- Mägiste, Julius 1982–1983: Estnische etymologische Wörterbuch. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Metsmägi, Iris – Sedrik, Meeli – Soosaar, Sven-Erik 2012: Eesti etimoloogiasõnaraamat. Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- Mikola Tibor 1991: Károly Rédei, Uralisches etymologisches Wörterbuch I. NyK 92: 207–208.
- Nikkilä, Osmo 1997: Suomen sanojen alkuperät *laahamisesta pöveliin*. Virittäjä 101: 291–308.
- Nikkilä, Osmo 2002: Suomen sanojen alkuperät päätökseen. Virittäjä 106: 124–136.
- Paasonen, Heikki 1909: Mordwinische chrestomathie mit glossar und grammatikalischem abriß. Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen IV. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsingfors. – Második kiadás: Helsinki, 1953.

- Pápay József 1914: Gombocz Z. és Melich J., Magyar Etymologiai Szótár. NyK 43: 389–396.
- Peltola, Reino 1958: Etymologicum Fennougricum parvum. Virittäjä 62: 223–228.
- Pulkkinen, Paavo 1963: Uusi nidos etymologista sanakirjaa. Virittäjä 67: 93–97.
- Raun, Alo 1982: Eesti keele etimoloogiline teatmik. Maarjamaa, Toronto.
- Rédei Károly 1973: В. И. Лыткин – Е. С. Гуляев, Краткий этимологический словарь коми языка. NyK 75: 263–270.
- Rédei, Károly (Hrsg.) 1986–1991: Uralisches etymologisches Wörterbuch. Band I. Uralische und finnisch-ugrische Schicht (1986). Band II. Finnisch-permische und finnisch-wolgaische Schicht. Ugrische Schicht (1988). Band III. Register (1991). Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz, Budapest – Wiesbaden.
- Saarikivi, Janne 2006: Vanhoja etymologioita uusissa kansissa. Virittäjä 110: 111–123.
- Sammallahti, Pekka 1998: The Saami Languages. An Introduction. Davvi Girji, Kárášjohka.
- Schellbach, Ingrid 1968: Uusi ostjakin sanakirja. Virittäjä 72: 97–99.
- Schulze, Brigitte 1987: Ein neues etymologisches Lexikon für die Uralistik. Finnisch-ugrische Forschungen 48: 329–332.
- Steinitz, Wolfgang 1966–1993: Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Lieferung 1–15. Unter Mitarbeit Liselotte Böhnke, Gert Sauer und Brigitte Schulze. Akademie-Verlag, Berlin.
- Suhonen, Seppo 1979: Suomen kielen etymologinen sanakirja valmis. Virittäjä 83: 244–248.
- Suhonen, Seppo 1986: Viron kielen etymologinen suurteos. Virittäjä 90: 228–231.
- Toivonen, Y. H. – Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. – Peltola, Reino 1955–1981: Suomen kielen etymologinen sanakirja. I. (1955), II. (1958), III. (1962), IV. (1969), V. (1975), VI. (1978), VII. (1981). Lexica Societatis Fennougricae XII, 1–7. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Uotila, Toivo Emil 1938: Syrjänsische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis. Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen VI. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Vaba, Lembit 1994: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Linguistica Uralica 30: 63–64.
- Versinyin, V. I. [Вершинин, В. И.] 1985: Ф. И. Гордеев, Этимологический словарь марийского языка. Советское финно-угроведение 21: 221–226.
- Versinyin, V. I. [Вершинин, В. И.] 2004–2011: Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. I. (2004), II. (2005), III. (2005), IV. (2009), V. (2011). Стринг, Йошкар-Ола.
- Viitso, Tiit-Rein 1986: Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch I–II. SFU 22: 57–59.
- Wichmann, Yrjö 1901: Wotjakische Chrestomathie mit Glossar. Helsingfors. – Második kiadás: Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1954; Fuchs D. R. grammatikai összefoglalójával.
- Widmer Anna 2007: Etimológiai szótár. Finnugor Világ 12/2: 28–30.
- Zaicz Gábor 1986: Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин, Эрзянь кельень нурыкине этимологической словарь. NyK 88: 316–320.
- Zaicz Gábor 1991a: A MUSz. és modern etimológiai szótáraink (a szövejtő Budenz). In: Kiss Jenő – Szűts László (szerk.), Tanulmányok a magyar nyelvudomány történetének témaköréből. Akadémiai Kiadó, Budapest. 564–569.
- Zaicz Gábor 1991b: Megjelenés előtt első idegen nyelvű etimológiai szótárunk (az EtWb. és a TESz. finnugor és török elemei). In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő (szerk.), Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. ELTE, Budapest. 655–659.
- Zaicz Gábor 1999: Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин, Этимологиянь валкс. Folia Uralica Debreceniensia 6: 188–194.
- Zaicz Gábor 2005: В. И. Вершинин: Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Том I–II. Folia Uralica Debreceniensia 12: 154–161.
- Zaicz Gábor (főszerk.) 2006: Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Kiadó, Budapest. Második kiadás: 2021.
- Zaicz Gábor 2007: В. И. Вершинин: Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Том III. Folia Uralica Debreceniensia 14: 190–192.

- Zaicz Gábor 2009: В. И. Вершинин: Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Том IV. Folia Uralica Debreceniensia 16: 188–190.
- Zaicz Gábor 2011: В. И. Вершинин: Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. Folia Uralica Debreceniensia 18: 189–191.
- Zaicz Gábor 2013: Eesti etimoloogia sõnaraamat. NyK 109: 480–487.
- Zsirai Miklós 1937/1994: Finnugor rokonságunk. Az uráli nyelvrokonsággal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadja Zaicz Gábor. 2. kiadás. Trezor Kiadó, Budapest.

Maticsák Sándor

✱

**„Mint hóbuckák, olvadnak el éveink”
„Сылöны, дзик лым столаэз, годдэз”**

Ljudmila Guljajeva 70. születésnapjára

Ljudmila Guljajevával és Ljubov Sztarcevával 1998-ban találkoztam először Sziktivkarban az V. Finnugor írókongresszuson. A két komi-permják költőnő a kongresszus szünetében mondta a magnómra legszeretettebb verseit permjákul, majd azok szerzői fordítását oroszul. Hazajöveletem után nem sokat késlekedtem, mutatóványként egyet-kettőt le is fordítottam, így már abban az évben olvashatta a magyar közönség Guljajevát és Sztarcevát (Versmondó. VI. évf. 6. szám. 1998:12). Barátságunk azóta is tart, amit megkoronáztunk a *Jön a tavasz esvekelve* című kétnyelvű verseskötettel (Ljudmila Guljajeva és Ljubov Sztarceva: *Jön a tavasz esvekelve/Усялö-локтö тшльс* Válogatott versek komi-permják és magyar nyelven. Fordította: Nagy Katalin. A nyersfordításokat készítette: Larisza Ponomarjova. Budapest. 2011) A Larisza által lefordított permják nyelvű kötetek (Ljudmila Гуляева: Оланын биок. Кудымкар. 1991; Людмила Гуляева: Годдэз да каддэз. Кудымкар. 2001; Любовь Старцева: Ќкта усялöм звездаэз. Кудымкар. 1992; Любовь Старцева: Сьölöм говк. Кудымкар. 1999) anyagából válogattam a *Jön a tavasz esvekelve* verseit. Most az akkor terjedelmi okok miatt kihagyott nyersfordítások közül szemezgettem és fordítottam a 70 éves Ljudmila Guljajeva tiszteletére (I. később).

A kétnyelvű kötetet (a költőnők jelenlétében) már a bemutató napján elkapkodták az ünnepi könyvhéten, keveseknek jutott belőle. Ráadásul több mint tíz év telt el azóta. Így talán nem szerénytelenség, ha a kötet általam írt utószavából idézek. „GULJAJEVA LJUDMILA PETROVNA (1952. március 12. Larino

falú, Juszvai járás) komi-permják költő. A középiskola elvégzése után a Permi Állami Pedagógiai Főiskolán folytatta tanulmányait. 1974-től komi-permják nyelvet és irodalmat, továbbá orosz nyelvet és irodalmat tanított. Harminchat évet töltött a pályán, ebből 18 évig volt a Krohaljovai³ Középiskola igazgatója. Több finnugor írókongresszuson is részt vett (Sziktyikar, 1988; Izsevszk, 2002; Joskar-Ola, 2008), továbbá ott volt a tallinni finnugor világkongresszuson is (2004). Férjezett. Három gyermek édesanyja, sőt már unokái is vannak.

Iskolás éveiben kezdett verseket írni, melyek 1973-tól meg is jelentek a *Lenini Úton* (ma Párma) c. újságban, majd az *Inyva* és a *Szikrácska* irodalmi-művészeti almanachokban. Ez utóbbi kettőben ma is publikál, de olvashatjuk verseit a Komi-Permják Körzetben és a Komi Köztársaságban élő költők *A Párma nyakéke* (Ожерелье Пармы, 1999) című antológiájában is.

Eddig három önálló kötete látott napvilágot: *Parányi láng az életben* (Оланын биок, 1991), *Évek és idők* (Годдэз да каддэз, 2001), *Vidám idő* (Гажа кад, 2007). Ez utóbbi, gyerekeknek szóló verses- és mesekötetért megkapta a Komi-permják Körzet irodalmi díját, a Lihacsov-díjat.

Első kötete tehát pontosan húsz évvel ezelőtt jelent meg anyanyelvén Kudimkarban elő- és utószó nélkül. Hetven verset tartalmaz. A kötet legelső oldalán, a lap tetején „Legkedvesebb fiatalomnak ajánlom.” („Томся кадись меддона ёртлө посвящайта”) mondat olvasható. A negyedik oldalon pedig ez áll: „Ljudmila Guljajeva új név irodalmunkban. Nyelv- és irodalomtanár... Fiatal korától ír verseket. L. Guljajeva a szívével látja és hallja a körülötte lévő világot. A »Parányi láng az életben« az első könyve. Versei tiszták, könnyűek, a szülőföldről, az otthonról, a szülőfaluról, a boldogságról és a szerelemtől szólnak.” (Guljajeva 1991: 4) A kötet végén pedig ez a néhány soros orosz szöveg áll: „Ljudmila Guljajeva első verseskötetében a különböző években írt versek kerültek. Az első szerelemtől, az emberi kapcsolatokról, örömeiről és bánatokról, kéte-lyekről és az életbe vetett hitről szólnak.” (Guljajeva 1991: 80)

Második kötete, az *Évek és idők* pedig éppen tíz éve látott napvilágot, melyben 140 komi-permják (ebből 136 a saját verse, négy pedig az általa fordított Jeszenyin-vers), illetve 31 orosz nyelvű verset olvashatunk. Ez utóbbiak nagy része szerzői fordítás, kisebb részét V. Tyelegina és Sz. Zimogor fordította. (Az orosz nyelvű versekből nem válogattunk.) Az *Évek és idők* nyolc (hét komi-permják és egy orosz) részből áll: *Évek és idők* (Годдэз да каддэз), *Elmúlt mese* (Чулалом сказка), *Ma hóvihar tombol a szívben* (Сьолöмын талун падеритö), *Felmelepszik a lélek* (Шоналö лов), *Isten gyermeke vagyok* (Енлөн пи ме), *Az élet kereszteződésai és körei* (Оланлөн туйвежжез да кытшышез), *Piros szőnyeget szőtt a reggel*

³ Krohaljovát versben is megénekelte Ljudmila Guljajeva és Ljubov Sztarceva: *Jön a tavasz esve-kelve/Усъялö-локтö туйлыс* Válogatott versek komi-permják és magyar nyelven. Budapest. 2011: 78–79

a tóra (Кыйис асыв ты вылö) – e fejezet tartalmazza a négy Jeszenyin-verset – és a *Mint hóbuckák olvadnak el éveink* (Как сырöбы тают наши годы). Az első hét részhez készült egy komi-permják, a nyolcadikhoz pedig egy orosz nyelvű előszó, mindkettőt Ljudmila Ratyegova írta. Részlet a komi-permják előszóból: »Ljudmila Petrovna Guljaeva... új könyvének címe *Évek és idők*. A szerző végigtekint az életen: mi minden történt, mi minden raktározódott el a lélekben. Voltak benne szerelmek, álmok, jósaős emberek, Istent érintések, utak. Az évek fogynak, és egyszer elszakad az élet fonala. De az idő örök marad. Esélyt ad az embernek, hogy az élet fonala mégse szakadjon el, hogy meghosszabbíthassa azt a gyerekei és unokái, illetve a tettei és könyvei által. A költö a szívével hallja és látja a körülötte lévő világot. És mindazt, amit látott, hallott, megértett, megosztja az olvasókkal. Teszi mindezt tiszta komi-permják nyelven, sajátos képek és művészeti eszközök segítségével. Megmutatja, hogy az anyanyelv képes pontosan, egyenesen és szépen elmondani mindent, csak tudni kell szeretni és tisztelni... Tehát, ha jól olvassátok Guljajeva verseit, akkor azok megtanítanak benneteket az érzékelésre és a nyelv értékére. A kiadóknak pedig csak egy kell, hogy a versek vonzzák az olvasókat, hogy érezzék: ezek a versek közel állnak az ő szívükhöz, lelkükhöz.« (Guljajeva 2001: 6–8) Részlet az orosz nyelvű előszóból: „Jósaősan hunyorgó szürke szem, nyájas mosoly, könnyű lépések, lendületes járás, hirtelen reakció... Ez Ljudmila Petrovna Guljajeva – tanár, filológus, igazgató, nő, feleség, anya, nagymama... Költö... Minden szerepben lelkes, őszinte, felelős-ségteljes, igazsaős és megértö. Megértése valószínűleg a szerettei iránti érzé-kenységből, a tanítványaival való együttérzésből, a saját gyerekeihez való szívé-lyességből, költészetének őszinteségből fakad. Nincsenek fél érzései: ha nevet, könnyekig nevet, ha sír, a zokogásig, ha dolgozik, a végső kimerülésig, ha szeret az önkívületig, ha ír, a lélek szólítására teszi... Komi-permják nyelven ír... Az *Idők és évek* a második kötete. Az első, a *Parányi láng az életben* 1991-ben jelent meg..., és majdnem tíz évig volt parányi láng a költö életében a jövőbe és a saját alkotói erejébe vetett hit által.

Teltek-múltak az évek, az évszázad utolsó tíz éve – amely megváltoztatta a világot – Guljajeva számára az élet további megismerésének idejévé, a bölcsesség megértésének és megszerzésének idejévé lett. Nem véletlenül adta kötetének az *Idők és évek* címet. A szerző mindenekelőtt kiemeli az idő megfékezhetetlen rohanását, teljes mértékben érzékelve annak erejét és könnyörtelenségét. Minden alá van rendelve az időnek: a természetben, az emberben és az érzésekben bekö-vetkező változások. Az idő kiválasztja a jelentöset, és kirostálja a jelentéktelent. Minden elmúlik: a jósaős és gonoszság, a szerencse és szerencsétlenség, a tehetség és tehetségtelenség. Sőt az élet is eltávozik az emberből. „Mint hóbuckák, olvadnak el éveink – erősíti meg a költö. – És mindannyiunkat utolér az ősz.” Mások lettek az értékek: nem az arc, hanem a lélek szépsége a fontos; az első – a romantikus, a lángoló és viszonzatlan szerelem –, mely a többi érzés meghatáro-

zójává válik egy egész életre. Sok minden új értelmet nyer, más megítélés alá esik. A szerző növekedése nemcsak az érzések mélységében és élességében mutatkozik meg, de tetten érhető a mesterségben is, a szóhoz való odafigyelésben. Guljajeva hű maradt saját romantikájához és őszinteségéhez. A költő az idő gyors múlása és az élet bonyolultsága ellenére is látja és hiszi a fényes napot, a természet gyönyörűségét, a szerelmet és a többi érzést... Az élet végtelen: folytatódhat a gyerekekben, az unokákban, a megírt könyvekben. Ljudmila Guljajevának könyve segítségével sikerült gondolatait és érzéseit átvenni a következő századba, a jövőbe azt hangoztatván és megerősítvén, hogy a boldogság, az élet értelme az érzékelések és érzések teljességében, a tökéletességre való törekvésben van.” (Guljajeva 2001:176–179)

A *Jön a tavasz esve-kelve* megjelenése, illetve az utószó megírása óta eltelt idő több változást hozott a költő életében. Jót is, rosszat is.

A jókkal kezdem: több új kétnyelvű (komi-permják–orosz) kötete is megjelent az elmúlt években. Az iskolás gyermekeknek szánt könyveiben versek, mesék, találós kérdések olvashatók (*Ловля козин/Живой подарок/Élő ajándék. Рассказы для младшего школьного возраста на коми-перм. и русском языке. Кудымкар. 2013; Медбур ёрттэз/Лучшие друзья/Jóbarátok. Стихи, загадки для младшего школьного возраста на коми-перм. и русском языке. Кудымкар. 2013; Югöрок/Лучик/Fénysugár. Стихи для детей на коми-перм. и русском языке. Кудымкар. 2014).* A felnőtteknek kétnyelvű versesköteteket jelentetett meg (*И шонтиссьö бы лов/Жаждет греться душа/Vágyik felmelegedni a lélek. Стихи на коми-перм. и русском языке. Кудымкар. 2016; Арся думазэз/Осенние думы/Őszi gondolatok. Стихи на коми-перм. и русском языках. Кудымкар. 2017).*

A rosszakkal folytatom. Talán nem sértek levéltitkot, ha idézek Ljudmila 2020-ban írt leveléből: „2018 szeptemberében sztrókot kaptam. Perm különböző kórházaiban kezeltek. Kezdetben csak feküdtem, mint egy darab fa. Nem tudtam beszélni, ülni, kanállal etettek. A nagyobbik lányom volt velem. Először volt a tolószék, aztán jött a járókeret, jelenleg bottal járok, kizárólag a lakásban. Újra megtanultam írni, enni, önállóan felöltözni a bal kezem segítségével. A jobb kezemet nem tudom mozgatni. 2020 februárjától Permben lakom a lányom családjával. A fiam is ebben a társasházban lakik a családjával, csak másik emeleten... Zsenya lányom a tenyerén hord... Decemberben meghalt a férjem... Először nem tudtam verset írni. Nem voltam rá képes. Később megtanultam bal kézzel írni. Nemrégien részt vettem egy irodalmi pályázaton. Megnyertem. Nem adom fel. Követem a te példád...”

Ljudmila Guljajeva csodálatra méltó ember. Betegen is a permják irodalmat szolgálja. Ha bal kézzel is, de ír! Az anyanyelvén. Tovább gazdagítja a permják irodalmi költői nyelvet, ápolja a nagy elődök által lefektetett irodalmi hagyományokat. Bizonyára a komi-permják irodalom két nagy alapítója – Andrej Zubov

(írói nevén Pityu Önyö) (1899–1937)⁴ (költő⁵, a komi-permják írásbeliség és irodalmi nyelv megalapítója, a komi-permják grammatika és számos olvasókönyv írója, a komi-permják népköltészet szakértője és gyűjtője, a Коми рыттэз/Komi estek) egyik szervezője, az első komi-permják színdarab⁶ [*Сквозь тьму/А сötétségen át*, 1935] írója, a komi-permják mesék könyvének [1935] összeállítója) és Mihail Lihacsov (1901–1937)⁷ (prózaíró, tanár, a komi permják ábécé összeállítója [1925], tankönyvíró, műfordító, szárnyaikat próbálgató fiatalok szakmai gyámolítója stb.) – is nagyra értékelné Ljudmila Guljajevának a komi-permják anyanyelvért és irodalomért, a hagyományok megőrzéséért és továbbadásáért, a komi-permják identitás fenntartásáért és tovább éltetéséért (nem in teoretice az íróasztal mellett, hanem in practice a földije között: tágabb és szűkebb környezetében) tett erőfeszítéseit.

Drága Ljuda! Szeretettel köszöntelek a 70. születésnapodon. Jó egészséget és tartalmas, szeretetgazdag éveket kívánok szeretteid körében! Isten éltesen sokáig!

Nagy Katalin

Ljudmila Guljajeva versei

Людмила Гуляева: *Оланын биок/Parányi láng az életben.* Кудымкар. 1991:25

【HIBÁZHATUNK – AZ ÉLET NAGY LECKE】

Hibázhatunk – az élet nagy lecke,
Keskeny út visz a meredek hegyre,
Fáj a bánat sok-sok darabja,
Szennyes patak fut gyolcs folyóba.
... Északi szél nyáron is tombolhat –
Hosszú úton a ló is megbotolhat.

⁴ 1937-ben letartóztatták, az ellenforradalmi felkelők szervezetéhez tartozás vádjával, sőt a germán hírszerzésben való részvétellel is megvádolták. 1937. szeptember 8-án agyonlőtték. 1956-ban rehabilitálták.

⁵ 1923-ban Sziktivkarban adták ki első komi-permják nyelvű verseskötetét Горадзуль/Boglárka címmel, amelybe bekerültek Zubov versei is.

⁶ A Kudimkari Drámaszínház 1937-ben mutatta be Szverdlovszkban, az uráli népek versenyén.

⁷ 1937-ben letartóztatták ellenforradalmi tevékenységért. 1937. november 4-én, a születésnapján agyonlőtték. 1956-ban rehabilitálták.

*

【HA FEJED FELETT BÚS FELLEG】

Ha fejed felett bús felleg,
 Ha rossz neked – én is aggódom.
 Szívem zsibong, zakatol, sajog,
 Hogyan segíthetnék – nem tudom.
 Ha szerencse ér, én is érzem,
 Boldogságod – születésnap.
 Fényes legyen minden napod,
 Fényben tündököljön az arcod.

*

【ÁLMÁBÓL KÉL A FÖLD】

Álmából kél a föld,
 Patakvízzel mosdik.
 Tégedet, kikelet,
 Barátként öllelek.
 Madarak trillája
 Szívemben is hallik,
 Tavasz-orcád lángol,
 Akár a napsugár.

Ősz

Susog az ős aranysárgán,
 Színes bogyóival pompáz.
 Olyan, mintha varázskendő
 Takarná a kertet, erdőt.
 A finom, fanyar, savanykás
 Bogyók szádba kíváncsoznak.
 Az ős ezernyi termését
 Sózzák, főzik, tartósítják.
 Úgy tartják: az ős gazdag –
 Övé a legtöbb portéka

*

Людмила Гуляева: *Годдэз да каддэз/Évek és idők*. Кудымкар. 2001: 139

【VAJH MIT ÉREZHETETT JÉZUS】

Vajh mit érezhetett Jézus,
 Mikor Júdás elárulta?
 ...Tegnap még derű, béke benne,
 Ma meg eltávozik a lelke.
 A késő ősz már nyomomba',
 Eső ver arcomba, arcomba...
 Koromfeketébe öltözik
 A rosszkedvű falu, város.
 Engemet a szél tekerget,
 Napnak sugári didergetnek.
 ...Amit legjobban kérsz, értékelsz,
 Kristályvázaként török össze.

A verseket fordította: Nagy Katalin
 A nyersfordításokat Larisza Ponomarjova készítette.

*

A „kábulati dal” műfaja a keleti hanti folklórban

Lapunk korábbi számában már volt szó K. F. Karjalainen szibériai kutatóútjáról (Csúcs Sándor: K. F. Karjalainen és a hanti nyelv, *Finnugor Világ* 27/1: 11–18). Annak az írásnak az aktualitását az adta, hogy 2021-ben ünnepeltük Karjalainen születésének 150. évfordulóját, egy évvel korábban pedig megtörtént az általa gyűjtött anyag utolsó részének, a keleti hanti szövegfeljegyzéseknek a sajtó alá rendezése (Csepregi 2020).

Csúcs Sándor beszámolt a 19/20. század fordulóján lezajlott négyéves expedíció eseményeiről, és összefoglalta a kutatóút eredményeit. Jelen írásomban a feljegyzéseknek egy különleges darabját, a légyölő galóca hatása alatt született éneket szeretném bemutatni. Bár magának a műfajnak a létezéséről tudtak a kuta-

tók, egészen a legutóbbi időkig Karjalainen volt az egyetlen, aki papírra vetett ilyen szöveget. Ez a szöveg viszont százhusz évig lappangott.

Azt tudtuk, hogy Karjalainennak pontos információi voltak a gombának mint tudatmódosító szernek a használatáról. Részletesen írt róla mitológiai monográfiájában, mely először finnül jelent meg (1918), majd később a német (1921–1927) és orosz (1994–1996) fordítás is napvilágot látott.⁸ A most megfajított szöveg azt a képet egészíti ki, melyet eddig ismertünk.

A légyölő galóca használata – ahogyan Karjalainen megtapasztalta

Ahhoz, hogy Karjalainen információkat tudjon szerezni a hantik hitvilágáról, kölcsönös bizalomra volt szükség a gyűjtő és a helyi lakosok között. Ez a bizalom minden bizonnyal kialakult a Vaszjugan mentén 1900 nyarán. Erről tanúskodik Karjalainen egyik levelének a részlete, melyet menyasszonyának írt: „A vaszjugani utam jól sikerült. A munkámat nem tudtam befejezni, hanem itt folytatam Narimban, ahova a nyelvmesteremet is elhoztam. Itt leszek a hónap végéig. (...) Elégedett vagyok a munkám eredményével. Sok éneket rögzítettem fonográffal. Az osztjások nagyon barátságosak voltak, és ők is elégedettek velem. Amikor elbúcsúztam tőlük, kaptam két bálványt az »udvartartásukkal«, tűzcsiholó készégeket tartalmazó bőrzacsót, egy szájjal megszólaltatható hangszert, osztják hímezéseket és nagy nyírkéreg kosarat” (Karjalainen 1983: 122–123).

Gyűjtőútjának ezt a szakaszát így értékeli Karjalainen a Finnugor Társaságnak küldött beszámolójában: „A vaszjugani nyelvjárásból van egy teljes szögyűjtésem, nyelvtani feljegyzéseim és valamennyi szövegmutatványom. Újdonságként megemlíthetem az ún. »kábulati dalokat« azaz eredetileg sámánénekeket, melyeket a sámán azután énekelt, hogy légyölő galócát fogyasztott és elindult a felsőbb égi rétegekbe, hogy kiderítse a gonosz (a betegség) eredetét. Manapság a légyölő galóca evésének nemes tudománya megfogyatkozott, és ezzel együtt a dalok is a földön maradnak, hogy a földet gazdagítsák – ugyanis az énekes maga állítólag nem tudja az éneket, hanem a szavakat a légyölő galóca súgja a fülébe” (JSFOu. XX/4/5).

Utazása során Karjalainen elsősorban a keleti hantik körében, a Vaszjugan és a Tremjugan folyók völgyében találkozott a légyölő galóca használatával. Legalábbis innen származik a legtöbb első kézből való információja. Néhány részlet mitológiai monográfiájából: „A légyölő galócának azaz a *paŋk*-nak a kábítószerként való használata nagyon elterjedt az obi-ugorok körében (...) A *paŋk*-ból csak a kalap felső részét fogyasztják, miután eltávolították a szárát és a tönkjét. Ezt

⁸ Írásomban az összes idézetet a saját fordításomban közlöm. A mitológiai műből származó részleteket a finn kiadásból (JugrUsk) fordítottam, de megadom a német (FFC 63) és az orosz (Relig3) változat oldalszámát is.

vagy nyersen eszik, rögtön az erdőből való hazahozatala után, de gyakrabban – a Tremjuganon kizárólagosan – napon vagy kemencében megszáritva; a télire eltett tartalekok természetesen mindig száritottak. A gomba fogyasztásakor különleges óvintézkedéseket kell betartani, melyek a gomba viszonylag erős mérgező voltából fakadnak, és utóbb vallási színezetet kaptak. Ha sámán fogyasztja a gombát, az mindig nyilvános esemény, ami természetes is, mivel a sámán a gomba elfogyasztásával tesz szert segítőire. (...)

A vaszjuganiak szerint a gomba ereje abból ered, hogy az Égatya köpéséből született, és olyan erős, hogy az ördög, miután evett belőle, hét napig feküdt eszméletlenül. Ezért az emberek sem ehetnek belőle sokat. Ha valaki túl sokat eszik, annak összeszorul a foga, habzik a szája, kifordul a szeme, és csak úgy lehet megmenteni, hogy tejet öntenek vagy sót erőltetnek a szájába, mert ezeket az anyagokat »a *paŋk* nem tűri«. A legerősebb egy bizonyos »királylégyölő galóca«, kisméretű, magas törzsű, csak egy fehér pötty van a kalapja közepén; körülötte mindig gyűrűben nőnek a közönséges, alacsony egyedek. Ezek a vaszjugani elképzelések folklór eredetűek, de a szertartások alapján látjuk, hogy általában óvatosan viszonyulnak a *paŋk*-hoz. Amikor a vaszjugani sámán légyölő galócát fogyaszt, az utolsó gomba egyik felét nem eszi meg, hanem eldugja, mert ezáltal a *paŋk* nem tudja a teljes erejét az evő tönkretételére használni. A galóca részegséget okoz, melynek során a *paŋk* arra kényszeríti a fogyasztóját, hogy énekeljen, s csak kevesen tudják megállni, hogy ne énekeljenek. A hatás »reggeltől napnyugtáig tart«, mondta az egyik elbeszélő” (JugrUsk 567–568. FFC 63: 278–279, Relig3: 207–208).

Karjalainen maga is részt vett legalább egy szertartáson, melynek menetét így írja le:

„A vaszjugani légyölő galócás jó eljárása egészen egyszerű, egyszerűbb, mint például az Irtis vidékén. Egy embert megkértek, hogy derítse ki egy asszony elmezavarának az okát. Estefelé megevett két és fél galócát, rövid időre elaludt, s amikor felébredt, leült a nyírkéreg kunyhója sarkába és csukott szemmel, testét előre-hátra ingatva énekelni kezdett. A bódulata nem lehetett erős, mert az éneklés közben beszélgetett a nézőkkel és tubákkolt. Így énekelgetett hajnalig, dalban elmesélve utazásának eseményeit, azt, hogyan vitte el őt a *paŋk* messzire, sok tájon és különböző országokon keresztül, jártak templomban is, stb. – A sok fáradozás ellenére ezúttal nem jutott el a céljához, oda, ahol megkaphatta volna az információt. A kudarcnak az volt az oka, hogy kívülről megmutatták nekem a gomba eldugott darabját, amiért az elfogyasztott *paŋk*ok megharagudtak” (JugrUsk. 591, FFC 63: 315, Relig3: 233–234).

A légyölő galóca hatása alatt született ének neve a Vaszjuganon *paŋklāmnāŋ*. Ez a sámánénekeknek (*jolāmnāŋ*) egy változata. Karjalainen így jellemezte ezt a műfajt: „A vogulok és az északi osztjások énekeit ráolvasásoknak nevezhetjük, bár a legnagyobb részük a sámán és a bálványszellem közötti beszélgetést adja elő.

Ezzel szemben a Vaszjunganon a *joləmnəŋ* és a *paŋŋləmnəŋ* közösleges leírások arról, hogy mit lát és hall a sámán az információ gyűjtésekor – akár a segítő szellemek érkezésekor, akár a felderítő útján. Ezek tehát, hogy úgy mondjam, a sámán tapasztalatairól szóló beszámolók” (JugrUsk. 594: FFC 63: 320, Relig3: 237).

A most ismertté vált ének feltehetően azon a szertartáson hangzott el, melyről Karjalainen beszámolt. Annak a bódult állapotban történő utazásnak az volt a célja, hogy kiderüljön egy asszony elmezavarának az oka. Erre nincs utalás az énekben, talán azért sem, mert mint fentebb olvashattuk, sikertelenül ért véget a szertartás.

Az ének szövege 379 sornyi terjedelmű (1558 szó, 9344 karakter). Fordítás vagy magyarázó széljegyzetek nem tartoznak hozzá a kéziratban. Jellemző rá a sok ismétlés, a szaggatott szerkesztésmód, a nem jól formált mondatok, az egyeztetés és a határozóragok hiánya. A párhuzamos sorokban a galóca két fajtájának a neve ismétlődik: *paŋk* 'légyölő galóca' (*Amanita muscaria*) és *kil* 'császárgalóca' (*Amanita caesaria*).

A galócás ének tartalmi összefoglalása:

Az énekes, aki azt állítja magáról, hogy „a vadat osztó, halat osztó isten tolmácsa”, elmondja, hogy a galócát felső isten hét lánya eresztette le az embereknek. Az éppen most elfogyasztott darabot a felső isten legkisebb lánya tette az énekes szájába („Felső isten hét lánya leeresztette, hogy körülnézzem a földön, felső isten hét lánya parancsolta, hogy együk, a felső ég uralma alá tartozó emberiség parancsolta, hogy együk, isten tüzes házat, fagyos házat rendelt, hogy ott énekeljünk”). Az énekes és közönsége olyan házban gyűlt össze, ahol már korábban is sok galócát fogyasztottak („száz galócát megevett ház, száz galócát megevett női istenség”). Az énekes beszámol pszichedelikus tapasztalatairól („Amikor szétterjed bennem a galóca ereje, úgy érzem, mintha egy csapat kerceréce ereszkedne le a csendes tó vizére. Amikor megérkezik hozzám a galóca, erőt és szavakat ad nekem”). Többször elhangzik a fiatalokat helyes beszédre intő tanács: „Házasulandó leánynép, fiúnép hallgassátok eme halandó férfi beszédét! Eszes leány, eszes fiú, vedd eszedbe, bűnös nyelv, bűnös szó nyelven ne beszélj!” A tanítás szerint, ha ezt megtartják, az istenek biztosítják számukra a vadász- és halászszerencsét („isten vadat ad, halat ad”). De ha mégis elhangzottak az illetlen szavak, úgy lehet kiengesztelni az isteneket, hogy gyertyát gyújtanak „isten háromfejű házában” – a hagymakupolás ortodox templomban. A gyertyákat „kő arcú égi apám, kő arcú égi anyám” – azaz az ikonok – előtt kell meggyújtani.

Az énekes magát *körəŋtə ku* 'forgó/pörgő férfi' jelzővel illeti, ami a tudatmódosító szer hatását is jelölheti („Felső isten emberek lakta földjén én, a pörgő férfi közvetítem isten üzenetét, amit a szárított galóca előidézte forgásban kapok tőle”). Az is foglalkoztatja az énekest, hogy vajon lesz-e folytatása a működésének („Ha az emberek az én halandó testemet száz holttest közé lerakják, melyik lány, melyik fiú fogja tovább mondani a szavaimat?”).

Az információszerző út a 268. sor táján jut el a fordulópontig, amikor a galóca kezdi visszavinni az énekest a nap és a hold járásával megegyező irányban a földre. A kérges földre, Földanya kövér térdére, ezüst csipkebogyót termett földre, arany csipkebogyót termett földre, a galócás ház padlójára való megérkezés mintegy negyven soron keresztül tart. Felső isten kisebbik lánya még mindig osztja a tanácsait az illendő beszédéről. Az énekes meghajtja hajfűrtös, okos fejét, és most jött el az ideje annak, hogy a korábban elrejtett fél galócafejet is elfogyassza. Miután a felső isten lánya megkapja a neki ígért fehér vásznat, onnantól fogva a hangja már csak felülről hallatszik, a sokszor hallott intelmeket ismétgeti.

Az ének utolsó negyven sora szabad fordításban így adható vissza: „Száz galóca kérges híres házában arany fejű híres galóca felét keresi. Én a kövér térden ülök, a galóca egyik felének azt kiáltom: Hé, galóca, hozd ide a nekem járó felet! Felső isten kisebbik lánya idehozza nekem a fél galócát. Amikor hozzák, jobb kézzel elkapom. Amikor elkaptam, húsz foggal kirakott, lélegző számba bedobtam, nagy hasamba lenyeltem. Galóca kérges fájú földjének égi hó fehérségű vásznat ajánlok fel, galóca kérges fájú földjén visszafordulok. Felső isten kisebbik lánya így leenged engem. Az emberek által lakott földre lefelé szállingózok, a vastag föld felé mondom, szárított galóca jó hangján lefelé mondom az üzenetet. Leánynép, fiúnép hallgatja, tüzes házban, fagyos házban a szutykos, ragyás arcú ember nép hallgatja. Én pörgő nyelvemmel szólok hozzájuk: Eme mostani, lelkes világban, felső isten emberi földjén sok baj van. Bűnös nyelv bűnös szavával ne beszélj, ezt mondja nektek a galóca. Eszes lány, eszes fiú vegye ezt az eszébe. Felső isten emberes földjén, galóca kérges házában, a kövér térd tetején hét napot ültem. Itt eleven éltetekben bűnös nyelv bűnös szavával ne beszéljetelek – isten vadat ad, halat ad – bűnös nyelv bűnös szavával ne beszéljetelek, és akkor isten nem fog elemészteni benneteket”.

Sajnos, arról nem számolt be Karjalainen, hogy milyen körülmények között készítette a lejegyzést. Talán már a szertartás idején jegyzetelt, vagy esetleg később diktálta le neki valaki a szöveget. Ez a valaki lehetett a főszereplő, vagy inkább egy kívülálló hallgató. Arra, hogy a szöveg egy ellenőrzésen is átesett, abból következtethetünk, hogy megvan a szöveg egy részének piszkozata is, mely több ponton különbözik a tisztázattól.

A légyölő galóca szerepe a mai szurguti hantik életében

A légyölő galóca ma is jelen van a keleti hanti kultúrában, még ha valamelyest veszített is jelentőségéből. Ljudmila Nyikolaevna Kajukova (1964–) egyik levelében így osztotta meg velem az idősebbektől gyűjtött információit: „A légyölő galócás ének (*päŋk arəŋ*) magától kezd el hangozni az énekes bensejéből. Mintha a gomba élvezőjét hatalmába kerítette volna valamilyen istenség, valamilyen

szellem, valamilyen tisztátalan erő, miután a sámán vagy bárki más (idős vagy fiatal férfi, asszony vagy leány) fogyaszt ebből a mérges gombából. Először halkán és érthetetlenül énekel, aztán egyre hangosabban és indulatosabban. A tempó és a hangerő változhat. Közben ütemesen verik a dobát is. Az egyes részek között hangutánzó szótagokat énekelnek, pl. „tò, tò-tò, tò-tò-tò...”, „čò-čò, čò-čò, čò”..., „ji-ji-ji... tò-tò-tò”. Tanácsért fordulhatnak Felső Ég Atyához és Bundás-Mohás Föld Anyához. Úgy tudom, hogy a medveünnepi szertartáson nem szabad galócás énekeket előadni.

A légyölő galócás énekkel jóstak, jövődőt mondtak, gyógyítottak és varázstak. P.V. Kurlomkin úgy magyarázta, hogy nem szabad olyan galócát gyűjteni, melyen sok kicsi fehér pötty van, mert attól felgyorsul az ének, a szavak kismadarak módjára kirepülnek. Olyan galócát sem szabad használni, melynek lapján egybefüggő a fehér folt, mert akkor összefolynak a szavak. A gombát tiszta fenyőerdőn kell gyűjteni, és akkor az ének könnyedén, kellemesen hangzik majd. Ha homokos folyóparton gyűjtik a gombát, ahol sok bokros hely van, akkor az ének zavaros, nehezen érthető, durva lesz. Meghatározott helyen kell szedni a gombát, ott, ahol hét galóca van egy csoportban. Ezek közül a legkisebb a legjobb.

A galócát árnyékban szárítják, hét részre vágják, a fogyasztás előtt újból hét részre, és egy kevés vízzel fogyasztják. A galócás jövődömondók miatt az egyszerű emberek semmilyen gombát sem ettek. Attól féltek, hogy véletlenül mérges gombát fogyasztanak. Ezen kívül nem is volt a gomba elkészítéséhez szükséges tiszta víz és tiszta edény sem. Gyermekkoromban nagyanyám mindig óvott a gombaevéstől. »Attól állandóan nevetni fogsz!« És ha sokat nevettem, így dorgált meg: »Miért eszel olyan sok gombát? Nem szabad« – mondta”. (L. N. Kajukova leveléből, 2017. március).

Ivan Sztjepanovics Szopocsin (1910–1993) tromagani hanti sámán egyik tanítása arról szól, hogy nem szabad légyölő galócát hagyni a lakatlan házban, mert a házba beköltöző szellemek lerészegednek tőle (Csepregi 2011: 14).

A Karjalainen-féle szövegen kívül én egyetlen galócás énekről tudok, mely megjelent nyomtatásban. Ez a Nagy-Jugan mentéről származik, Olga Balalajeva és Andrew Wiget gyűjtötte 2000-ben. Az adatközlő Nyikolaj Petrovics Komplan-tyejev volt, a közlés helye pedig a *Jugan hangjai* című kötet (Balalajeva–Szurlomkina–Wiget 2021: 75–76). Ennek a rövid, mindössze 32 soros éneknek is nehezen kihámozható az értelme. Nem csoda, hogy három fordító neve szerepel mellette. A zavaros képek látszólag összefüggéstelen sora, a szaggatott előadásmód ennek a műfajnak a sajátja. Itt arról van szó, hogy az énekes egy lakatlan faluban rátalál a szárított gombára és az általa közvetített énekre. Bódulatba esik, s úgy érzi, hogy hol nyíl szegeződik rá, hol kötél csavarodik köré. A galóca teljesen hatalmába kerítette. A fordítók szerint az ének sok bajjal teli jövőt jósol a hallgatóságnak.

„Manapság a légyölő galóca evésének nemes tudománya megfogytakozott” – állapította meg Karjalainen százhusz évvel ezelőtt. A „nemes tudomány” kifejezés a kábítószer mértékkel való használatára és a látomások költői erejű megfogalmazásának képességére vonatkozhatott. Karjalainennak köszönhetően a galócás ének műfaja nem tűnt el nyomtalanul, hanem megismerhető, kutatható – még ha maga a légyölő galóca hatására történő jövődölés nem is tartozik a feltámasztandó hagyományok közé.

Irodalom

- Balalajeva, O. E. – Szurlomkina, Je. P. – Wiget, A. [О. Э. Балалаева – Е. П. Сурломкина – Э. О. Уигет] 2021: Голоса Югана. Сборник фольклора Йавэн-Йах. Сургут: ООО «Печатный мир».
- Csepregi Márta 2011: Szurguti hanti folklór szövegek. Budapesti Finnugor Füzetek 22. Budapest: ELTE Finnugor Tanszék.
- Csepregi Márta 2020: K. F. Karjalainen keleti hanti szöveggyűjtése 1899–1901. Akadémiai doktori értekezés. Budapest.
- Karjalainen, K. F. 1901–1903: Matkakertomus ostjakkien maalta. JSFOu. 19/3: 1–5, 20/4:1–5, 21/6: 3–7.
- Karjalainen, K. F. 1918: Jugralaisten uskonto. Suomensuvun uskonnot III. Porvoo: WSOY.
- Karjalainen, K. F. 1921–1927. Die Religion der Jugravölker I–III. Folklore Fellows Communications No. 41, 44, 63.
- Karjalainen, K. F. 1983: Ostjakit. Matkakirjeitä Siperiasta 1898–1902. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karjalainen, K. F. 1994–1996: [Карьялайнен К.Ф.] Религия югорских народов Т. 1–3. Перевод Н. В. Лукиной. Томск: Издательство Томского университета.

Csepregi Márta

Bogár Edit emlékére

2022. március 17-én, három nappal 59. születésnapja után hosszan tartó, súlyos betegségben elhunyt G. Bogár Edit nyelvész, műfordító. (Nevében a G. betű a másfél évtizede elhunyt férje, Gusztáv András emlékét őrzi.)

Bogár Edit 1988-ban végzett a debreceni (akkor még Kossuth Lajos nevét viselő) egyetemen, magyar–orosz–finnugor szakon. Szakdolgozatát finnugor témából írta, Pápay József osztják feljegyzéseinek hangjelölési kérdéseivel foglalkozott, Vértés Edit irányításával. Végzés után az MTA Nyelvtudományi Intézetében helyezkedett el, az Uráli Nyelvek Osztályán lett előbb tudományos segédmun-

katárs, majd tudományos munkatárs. 1992-ben elnyerte a Szentpétervári Állami Egyetem magyar lektori státusát, itt három évig tanította a magyar nyelvet és kultúrát. Hazatérte után jó pár évig nem jutott vissza a tudományos pályára, előbb a Külkereskedelmi Főiskolán dolgozott nemzetközi koordinátorként, majd az Országos Fordító- és Fordításhitelesítő Iroda fordítója és lektora lett, utána pedig a Semmelweis Egyetem Doktori Titkárságán volt titkárságvezető. Közben tanult is: 2000-ben angol szakos diplomát szerzett Miskolcon.

2001-ben visszakért a tudomány és a felsőoktatás világába. Előbb az akkor még önálló szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola angol tanszékén tanított, majd 2002-től öt évet töltött Veszprémben, ahol a Pannon Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén dolgozott adjunktusként.

2007-ben ismét egy külföldi kiküldetés, újabb lektori munka következett: elnyerte a pozsonyi Comenius Egyetem magyar lektori állását. Itt négy évig dolgozott. Innen hazatérve ismét az MTA Nyelvtudományi Intézetébe került, a Szótári Osztály tudományos munkatársaként vetette bele magát a nagyszótár készítésébe (2011–14). Közben részt vett egy finnugor tárgyú OTKA-pályázatban is (Számítógépes eszközök a veszélyeztetett finnugor nyelvek nyelvi revitalizációjában, 2013–18; vezetője Fenyvesi Anna volt).

Ezt követően úgy tűnt, véglegesen révbe ér. Elnyerte a harmadik lektori kiküldetést, ezúttal Belgrádba, az ottani Hungarológia Tanszékre. Óriási lelkesedéssel kezdett hozzá a tanításhoz, tankönyveket, kézikönyveket kezdett írni – ebben nagy támogatást kapott Marko Čudićtól, a tanszék vezetőjétől –, majd lektori évei lejártával sikerrel pályázta meg a tanszék vendégtanári állását. Még meg tudták szervezni *A belgrádi hungarológia 25 éve* című nemzetközi konferenciát és ki tudták adni az előadásokat tartalmazó köteteket, de a többi tervét már nem tudta véghezvinni. Betegségét óriási lelkierővel viselte, még az utolsó hetekben is elutazott Belgrádba tanítani, igyekezett mindennek a jó oldalát látni, bízott a jövőben, de a könyörtelen kórral nem sikerült megbirkóznia.

Bogár Edit finnugor nyelvészetből doktorált, PhD-értekezésében, melyet 2010-ben védett meg Debrecenben, a lapp madárnevek nyelvészeti elemzését végezte el. Tavaly szóba került a kötet debreceni kiadása, de már ez sem valósulhat meg. Megjelent viszont az *Összetett szavak összehasonlító szerkezeti vizsgálata a finn és a magyar nyelvben* c. könyve (Szombathely, 2007), amelyben a két nyelv alárendelő összetételeinek szabályszerűségeit, azonosságait és különbözőségeit vizsgálta 5600 szópár alapján. Tudományos írásainak javarésze e két területtel foglalkozik. Ezeken kívül feltétlenül meg kell említenünk a Révay Valériával, Anja Haaparantával és Novotny Júliával közösen készített, a tanításban jól használható nyelvkönyvét (*Finn nyelv és kultúra magyar szakosoknak*), amely digitális formában jelent meg 2006-ban.

Bogár Edit elismert szak- és műfordító volt. Már a 90-es évek közepén, az OFFI-ba kerülve elkezdett finn szakszövegeket fordítani. Később úgy gondolta,

kipróbálja magát a műfordítás terén is. Köztudott, hogy a skandináv krimi-irodalom ma óriási népszerűségnek örvend. Bogár Edit első fordítása egy finn krimi, Matti Rönkkö *A határjáró* (*Tappajan näköinen mies*, 2002) című regénye volt, ez 2010-ben készült el. Kezdeti tétova lépéseiről a fordító később úgy nyilatkozott, hogy „az első tíz oldalt ki kellett dobni”. Később azonban szépen beledolgozta magát ebbe a műfajba, még két krimi fordított: Leena Lehtolainen *Egyszer úgyis meg kell halni* (*Tappava säde*, 1999) és Kati Hiekkapelto *Véd-telenül* (*Suojattomat*, 2014) című regényét (ezek magyarul 2014-ben és 2016-ban jelentek meg).

Ő ültette át magyarra Kari Nars *Miten miljoonia huijataan. Suurpetkuttajien värikäs historia* című, a pénzvilág szélhámosairól szóló könyvét (*Elcsalt milliárdok, világraszóló szélhámosságok*, 2013); Tervo Mirja *Huimaavat korot – luksusenkielen vaarallinen viehätys* kötetét egy cipőbolt kulisszatitkairól (*Túsarok és kamatláb. A luxuscipők veszélyes vonzereje*, 2013); Jenni Petänen és Laura Mendelin kétkötetes, *Hajfonás* (*Letille*) című munkáját (2016, 2017), és az ő nevéhez fűződik Katariina Vuori és Janne Pekkala sikerkönyvének magyarítása is (*Szaunaszakácskönyv. Finn életek és ételek*, 2017; *Saunakeittokirja. Ruokaa ja tunnelmia kiukaan lämmössä*). 2020-ban ültette át magyarra Johanna Sinisalo *A nap magja* című regényét, ennek fordításáért Zsoldos Péter-díjban részesült. (Ezt a díjat 1998 óta adják át a tudományos-fantasztikus irodalom három kategóriájában: regény, novella és műfordítás.) 2021-ben készült el Juhani Karila *Pienen hauen pydytys* c. regényének fordítása *Csukaátok* címmel.

Bogár Edit finn regényeket ismertetett meg a magyar olvasókkal, de szakszövegeket más nyelvekből is fordított. Felsőfokon tudott finnül, angolul, oroszul, a szövegértés szintjén boldogult a némettel, svédvel, észttel, szlovákkal, szerbvel. A nyelvek iránti szeretetéről így vallott egy interjúban: „Abnormálisan korán kezdtem beszélni, 11 hónaposan már mondatokat raktam össze. Így aztán semmi meglepő nem volt benne, hogy később az idegen nyelveket is könnyen tanultam” (<https://www.televizio.sk/2022/03/109764/>).

Bogár Edit kitűnő társasági ember volt, aki otthonosan mozgott a komolyzene világában is. Zene iránti szeretetét otthonról hozta, édesapja ismert zeneszerző és karmester volt, húga hegedűművész. Edit gyakran vett részt a síkfőküti szemináriumainkon is, ahol széleskörű műveltségével, világlátásával vívta ki a hallgatók és a barátok tiszteletét.

A vele kapcsolatos szép emlékeket valamennyien megőrizzük.

Maticsák Sándor

„Sohase könnyű kisebbségnek lenni”

Beszélgetés Eva Toulouze-zal

Május harmadikán az ELTE Finnugor Tanszéke *Udmurt hiedelemvilág, hagyományos és mai kultúra* címmel könyv- és filmbemutatót rendezett. Eva Toulouze, kutatóprofesszor, folklorista és Nyikolaj Anyiszimov, udmurt folklorista, zenei előadó mutatták be új kötetüket⁹. A rendezvény keretében Liivo Niglas filmrendező, a Tartui Egyetem vizuális antropológusa mutatta be a jelenkori udmurt áldozati szertartásokról szóló filmjét. A rendezvény előtt alkalmam nyílt Eva Toulouze-zal interjút készíteni.

– *Szeretettel üdvözlöm Eva Toulouze-t és köszönöm az interjút. Eva a Tartui Egyetemen dolgozik, valamint a Párizsi Keleti Nyelvek Intézetének professzora, etnológus és folklorista* (<http://www.inalco.fr/>). *Kutatásaiban fontos helyet foglal el az udmurt mitológia, a folklór, a hagyományos- és mai kultúra, az udmurt identitás, valamint a szertartások témaköre. Kérem, beszéljen arról, miért tartja fontosnak ezeket a kutatási területeket.*

– Kutatási területem tulajdonképpen ennél tágabb. Az udmurtokkal kezdtem, ezek után egy ideig az északi népekkel foglalkoztam, terepen is voltam Szibériában, az utóbbi hét-nyolc évben pedig visszatértem az udmurtokhoz. Azt hiszem ezek a kutatások azért fontosak, mert az udmurtok, illetve az északi népek mind kisebbségi népek. Róluk általában elfelejtkeznek. Ha az ember orosz történelemről beszél akkor mindig az számít, ami fontos, vagy épp, veszélyes Moszkvának. Sajnos a finnugor népek nem nagyon veszélyesek a központi államra, azért nem is nagyon érdekesek általában. Engem az érdekel, hogy mi történik, ha semmi nem történik. Tulajdonképpen milyen ez az élet, milyenek az életfolyamatok. Természetesen azt mondani, hogy semmi nem történik, nem helyes, mert számukra sok minden történik és sok minden történt a történelemben. Például az, hogy a harmincas években teljesen elpusztították az értelmiségüket. Ez egy népnek nagyon nagy dolog, de Moszkva szemszögéből semmi jelentősége nincs. Ezért nagyon fontos elmesélni a világnak, hogy vannak különböző szempontok, vannak különböző érzékenységek. Ezekről is kell beszélni.

– *Tanulmányainak sokszor kiindulópontja az északi népek vagy az udmurt identitás feltérképezése, például egy 2021-es tanulmányban a kumiska ital rituális használatát mutatták be, a 19. század második felétől napjainkig. És ebben a tanulmányban az identitásépítő eszközi szerepére is rávilágítottak*

⁹ A bemutatott könyveket a szerzők a Finnugor Tanszék könyvtárának ajándékozták. Bemutatójukra későbbi számainkban visszatérünk. *A szerk.*

(<https://www.jef.ee/index.php/journal/article/view/450>). *Ezért arról szeretném kérdezni, hogy milyen gyakorlatokhoz társítható még ilyen identitásképző szerep.*

– Ennek a cikknek csak egy része van publikálva. Valóban lényeges, mert a mai napig ez központi aspektus az udmurt életben. Az identitás jele például a rénszarvas fontossága. Nemcsak a nyeneceknél, hanem minden északi népnél. Ez nagyon érdekes, mert manapság, ha van rénszarvasod, akkor *igazi* vagy. Történelmileg viszont nem mindenkinek volt rénszarvasa. A hantiknak és a manysinak is csak egy része volt rénszarvastenyésztő, mások rénszarvas nélkül éltek. Manapság a rénszarvas mindenkinek egy jel. Az udmurtoknál, különösen a keleti, Kámán túli udmurtoknál fontos jelképe az identitásnak a hagyományos szertartások megélése. Az elmúlt nyolc évben én ezekkel foglalkoztam. Ez egy elég ismeretlen aspektus, de azért nagyon izgalmas. Mit tudunk mi a régi úgynevezett pogány szertartásokról? Elég keveset. Mert persze voltak néprajzosok, akik valamit írtak ezekről, de akkor már kereszténység volt, és nem tudjuk, hogy mi volt azelőtt. Az udmurtoknak egy kis része elszökött, amikor az oroszok a 16. század közepén elkezdtek terjeszteni a kereszténységet. Teljes falvak szöktek a szabad muzulmán területekre, mert a muzulmán lakta területeken nyugodtan lehetett élni, ahogy akartak. Senki nem kényszerítette őket, hogy átvegyék az iszlám vallást. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szertartások, a szellemi életük ne változott volna. Változott, de teljesen organikus módon, kényszerítés nélkül. Ez olyan fejlődés volt, ami mindenütt megtörtént. Ez a normális az ottéló embereknek. Ezért volt nagyon izgalmas náluk dolgozni, és nagyon szomorú vagyok, hogy a mostani nemzetközi helyzet miatt nem tudok hozzájuk járni. Ott az emberek várnak, azt kérdezik: *Miért nem jön Éva? Nem tőlem kell kérdezni, hanem Vlagyimir Vlagyimirovics Putyintól. Ő tudja, hogy miért nem tudok odamenni.* De ez nagyon szomorú.

– *Említette, hogy változik, hogyan él meg a hagyományos életet. Tud mondani példát rá, hogy milyen módon?*

– Hogy milyen módon? Vegyük a szertartásokat például. Wichmann (finn néprajzos és nyelvtudós) 1885-ben egy hónapot élt az egyik udmurt faluban és nagyon pontosan leírta a szertartásokat és fotókat is készített róluk. Ezután több mint egy évszázadon keresztül nincs információ a falu szellemi életéről, egészen 2008-ig. Mivel a szovjet időkben nem volt jó (szabad) ezzel foglalkozni. 2008-ban egy finn fiatal tudós az MA munkájához kérdezte az ott élőket, hogy hogyan emlékeznek a szertartásokra, és kiderült, hogy a faluban revitalizálták a szertartásokat. Én 10 évre rá voltam ott, és részt vettem a szertartásokon. Mi változott azóta? Az első dolog az, hogy a fotók alapján régen rengeteg ember vett részt rajtuk, meg se lehet számolni mennyi. Manapság sokkal kevesebben, manapság talán 50-60 ember ha ott van. Régen mindenki úgy öltözött ahogy a papok is, a nők és férfiak is fehérbe. Ez szabály volt, mert az az Isten, akihez imádkoztak a fehér Isten volt, a világos Isten volt. Manapság ugyanahhoz az Istenhez imád-

koznak, de ez az öltözködési szabály már nincsen. Az emberek utcai ruhában vannak, akinek van valami fehér népviselete az használhatja, de ez nagyon ritka. Most a papok azért fehérben vannak, de nem egységes módon. Ez éppen változó folyamat. A szovjet időkben orvosi köpenyt húztak fehér ruhaként, később, amikor én 2013-ban először ott voltam, akkor is még majdnem mindenki ebben a köpenyben imádkozott. De már decemberre, az egyik csoportban varrattak maguknak új ruhát, ami egy kicsit emlékeztet a hagyományos viseletre. És most, van, aki azt hiszi, hogy ezek nem elég szépek, és hogy udmurt mintát kell rátenni. Úgyhogy pillanatnyilag sokféle ruha van együttesen jelen. Meglátjuk, hogy mi lesz a jövőben. Szóval ez például mutatja, ahogy a szokások változnak. Ma kötelező, hogy fedje valami a fejet (nőknek mindenképp kendő). Régen viszont a férfiaknak semmi nem volt a fejükön. Ez például egy új szabály. Akkor öt napig tartott a szertartás. Több faluból mentek a szertartásra és mivel a közlekedési eszközök mások voltak, ezért könnyebb volt több napig ott maradni. Manapság pedig egy napig tart.

– *Van-e esetleg olyan hagyomány, vagy szokás, vagy hagyományos tárgy, ami elfelejtődni látszott, de most mégis megújul, vagy visszatér?*

– Igen, igen erre sok példa van. A mai könyvbemutatón bemutatam a *Mai udmurt kultúra* című két kötetes könyvet. Abban sok példa van erre. Az egyik az úgynevezett *pukon korka* ezt úgy lehetne fordítani, hogy *az ülni való ház*. Ez olyan hely volt a különböző falvakban, ahol a fiatalok találkoztak. Összegyűltek különböző ünnepeken a lányok és a fiúk dolgoztak, kézimunkát végeztek és természetesen beszélgettek egymással. A *pukon korka* a szovjet időkben megszűnt. De most újra keletkezett, viszont más formában, mert most éppen az öreg emberek találkozóhelye. Sok olyan falu van, ahol egy ház üresen maradt, vagy elhunytak a lakók, és azt a falu öregasszonyai rendbe hozták, és ez a ház lett a találkozóhely, ahol énekelnek, vendégeket fogadnak.

– *Ha a hagyományok megéléséről beszélünk, azt szeretném megkérdezni, hogy van egy tanulmány, ami a Covid világjárvány hatásáról szól, arról hogyan változtak a szokások a járvány hatására. Esetleg Önnek van rálátása, hogy ez még ma is fennálló probléma?*

– Még túl korai erre választ adni. Személyes tapasztalatom nincsen, mert azóta nem tudtam terepre menni. Az udmurt fiú Nyikolaj, aki ezt a cikket írta egy udmurt kolleganóval közösen, ő orosz állampolgár, tehát lehetősége van hazajárni. Jónéhány közösségi hagyományt nem volt szabad megtartani a Covid idején, és ez nagy gond. Mondjuk például tavasszal, az udmurt húsvét a *быдзым нунал*, [biddzim nunal] egy olyan nagycsaládi családi szertartás, ahol a családtagok találkoznak az egyikük házában. Együtt imádkoznak, esznek és aztán tovább mennek egy másik házba, és így mindenkinél körbejárnak. Ezt például nem lehetett csinálni a Covid idején. Mi lesz most? Ez a forma kevésbé bevett, vagy meg fog szűnni, vagy nem. Ezt még nem tudjuk, de követni kell a folyamatot, mert ez egy

veszélyeztetett hagyomány. Már a Covid előtt is az volt, most meg hát... az emberek azért emberek, lazák.

– *Ön szerint van-e bármiféle olyan aktuális tényező, mondjuk ez a háborús helyzet, ami megváltoztatja az udmurt hagyományos szokásokat?*

– Erre is túl korai lenne válaszolni. A helyzet egy másik oldala okoz gondot, ami nagyon pusztító lehet. Az udmurt családok általában konfliktusmentesek voltak. Szóval az biztos, hogy nem minden hagyomány tetszett a fiataloknak, de konfliktus nagyon ritkán, kis mértékben volt belőle. Ezzel a háborúval a nemzedékek közti konfliktusok sokkal előbbek lettek, mert a fiatalok interneten tájékozódnak. Sok információt kapnak különböző helyekről, a szülők pedig a tévéből tájékozódnak, és csak a hivatalos információt kapják. Úgyhogy a szülőknek a gyerekek hazaárulók, és ez nagyon új az udmurt világban. Az, hogy mi lesz ebből, nagyon sokaktól függ. Ez a probléma egyébként általános Oroszországban, szóval nemcsak az udmurtoknál tapasztalható tendencia. Ami viszont nagyon különböző, hogy az udmurtoknál korábban a nemzedékek közti kapcsolat nagyon jó volt.

– *Most egy kicsit a fiatalokról szeretnék kérdezni. Ha jól tudom az új kötetében van egy tanulmány a fiatalok kommunikációs viselkedéséről. Ennek kapcsán kérdezném, hogy van-e valamilyen differencia a városban élő udmurt fiatalság és a faluban, vagy kicsit elszigeteltebben élő fiatalság udmurtként való identifikálásában, az udmurt gyökerekhez való viszonyában?*

– A kis falvakban megszűntek az iskolák és nagyobb, központi iskolák működnek helyettük. A fiataloknak van társadalmi életük a falun kívül Szóval nem tudom megmondani, hogy beszélhetünk-e izoláltságról. Mivel a falvakban nincsenek iskolák és kellő fizetést nyújtó munkahelyek, ezért a fiatalok általában elég hamar városba költöznek, nem maradnak a faluban. Minden városi fiatal egyúttal falusi is. Mondjuk például a Nyikolaj, ő egy nagyon kicsi faluban született, és ott élnek a szülei. Ma is beszélt telefonon az édesanyjával. Szóval a rendszeres kapcsolattartás megmarad. Ami biztos, hogy a város az orosz környezet, ahol a közvetítőnyelv mindig az orosz. Ezért a városokban mindenki beszél oroszul. Nincsen olyan városi központ, ahol az udmurt lenne a közvetítő nyelv. Ez azt jelenti, hogy sokaknak az orosz valamennyivel könnyebbé válik, mint az anyanyelvük. Oroszul kezdenek el gondolkodni is. Ha ismeri az ember Oroszországot, akkor érzi, hogy mennyire súlyos az orosz nyelv nyomása.

– *Meg ha jól tudom az 1900-as években volt az, hogy sok iskolában nem is lehetett más nyelven tanulni, csak oroszul.*

– Bizony, visszatérünk ehhez az időhöz. Mert most természetes, hogy nem tilos udmurt nyelvet tanulni, de a nemzetiségi nyelvórák vállalása önkéntes alapú. Aki gyengébb matematikából, akkor arra a tárgyra fog több időt szánni, nem pedig az anyanyelvre. Szóval ez a realitás sajnos.

– *És ehhez a tendenciához, hogy állnak az udmurtok? Van erre van valami rálátása, hogy van valami törekvés, esetleg internetes platformokon...?*

– Az interneten nagyon aktívak. És az udmurt internet az egyik leggazdagabb, sok aktivistával. Mondjuk a mi barátunk Nyikolaj, nemcsak tudós, hanem egy nagyon jól ismert popsztár Udmurtiában. Ő csak udmurtul énekel és ha teheti csak udmurtul beszél. Vannak ilyen emberek is, de ez csak egy kis csoport. A másik, hogy Udmurtiában sok a nyelvjárás. És ebben természetesen van izoláltság. Mert ha a többiek nem értik a nyelvjárásodat, akkor orosz nyelvre váltanak. Van, hogy a megértés nehézsége miatt sokkal könnyebb oroszul kommunikálni, pedig megérthetnék egymást udmurtul, csak munkaigényes.

– *Akkor az internetnek ebből a szempontból inkább összetartó ereje van, de más szempontból inkább széthúzó.*

– Igen. Az internet sok lehetőséget ad. Az emberek úgy tudnak kommunikálni az interneten, ahogy nekik jó és ez sokszor purizmushoz vezet. Ezért sokan nincsenek megelégedve az internettel, mert ott mindenféle nem-szép-udmurt olvasható, ami hibás, ahogy nem lenne szabad használni. Szóval ez egy új vita az interneten. Vajon jó-e, hogy mindenki úgy kommunikál ahogy akar, szabály nélkül, vagy ezzel az udmurt nyelv elpusztul? *Szóval sohase könnyű kisebbségnek lenni.*

– *Utolsó kérdésem, hogy van-e olyan téma, amit mindenképpen szeretne kutatni a jövőben?*

– Azt hiszem, hogy folytatom azzal, amibe belekezdtem, de tágabban. Szóval az utóbbi 10 évben a hagyományos vallással foglalkoztam, és nekem nagyon tetszett a szellemiségnek ez a formája. *Rendkívül toleráns.* Ez azt jelenti, hogy az udmurtok úgy állnak a vallásokhoz, hogy mindenkinek van saját istene, csak a formák különböznek. De a forma nem fontos, mert tulajdonképpen az isten ugyanaz. Ez annyit jelent, hogy nincs semmi ellenszenv a keresztényekkel, vagy a muzulmánokkal szemben. És ez nagyon megnyugtató a mai világban. Azt hiszem, hogy a jövőben, ha lesz lehetőség, ha lehet majd terepmunkát végezni, akkor érdekes lenne a különféle vallások közötti kapcsolatokat kutatni. Például az Udmurt Köztársaságban hivatalosan a fő vallás a pravoszláv. Majdnem minden udmurt hivatalosan pravoszláv vallású. Van, aki nagyon is pravoszláv, sokan – *még nem képzeltem el hányan* –, de sokan csak félig-meddig. A pravoszláv szertartáson belül olyan szertartás is van, ami eredetileg nem pravoszláv. Olyan szinkretizmus féle. Ezt nagyon jól lehet látni Nyikolaj családjában. Ők hivatalosan pravoszlávok, de ez a vallás az ő életükben semmit nem jelent és a szertartások azok tulajdonképpen pogányok. Szóval ezt a jelenséget szeretném kutatni és megérteni.

Borissza Emese

Magyar–észti kulturális kapcsolatok

Nemzetközi konferencia az ELTE Finnugor Tanszékének szervezésében
Bereczki András 60. születésnapja alkalmából¹⁰

„Észthon ölelte magához...”
(K. E. Sööt)¹¹

2022. május 19-én nemzetközi konferenciát tartott az ELTE BTK Finnugor Tanszéke dr. Bereczki András 60. születésnapja alkalmából. A konferencia előadói az egéssznapos (hibrid) konferencián a magyar–észti kulturális kapcsolatokra fókuszálva tartották meg előadásait. A konferencia védnöki szerepét Kristi Karelsohn, az Észti Köztársaság magyarországi nagykövete töltötte be.

Bereczki András 1962-ben született, tanulmányait az ELTE bölcsészkarán végezte, ahol *Észtország és Finnország nemzetiségi politikája a két világháború között* című disszertációjával tudományos fokozatot szerzett. Habilitált egyetemi docens, a Finnugor Tanszék vezetője és oktatója, az Észti Köztársaság tiszteletbeli főkonzulja. Bereczki András édesapja, Bereczki Gábor nyelvészként, a finnugor nyelvek elismert kutatójaként, fordítójaként és tanáraként, édesanyja, Mai Bereczki pedig észti lektorként, fordítóként és a Magyar–Észti Társaság vezetőségi tagjaként tevékenykedett. Testvére, Urmas Bereczki történész és diplomata. A Bereczki család tehát jelentős érdemeket szerzett és szerez a finnugrisztikában, illetve a magyar–észti kulturális kapcsolatok fejlesztésében, ápolásában.

Az eseményt Bóna Judit dékánhelyettes asszony nyitotta meg. Köszöntő beszédében összefoglalta Bereczki András kiemelkedő munkásságának sarokköveit, fontosabb állomásait. Bóna Judit kiemelte, hogy az esemény kettős köszöntésre ad okot: Bereczki András születésnapjával egyidőben a nevével egybefonódott magyar–észti kulturális kapcsolatokat is ünnepelhetjük. A dékánhelyettes asszony beszédében rámutatott, hogy a finnugrisztika, a rokon nyelvű népek kultúrájának és nyelveinek magyarországi tanítása, kutatása kiemelkedően fontos szerephez jut, hiszen segít megérteni az eredetünkkel kapcsolatos kérdéseket is.

Bóna Judit beszédét Farkas Tamásnak, a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet igazgatójának köszöntése követte, amelynek központi témája Bereczki András munkásságának bemutatása, méltatása volt. Pomozi Péter, a Finnugor

¹⁰ A konferenciáról készült felvétel az alábbi linken érhető el: <https://www.youtube.com/watch?v=Bpg8-2Blcmk&t=226s> (2022.06.02.)

¹¹ Karl Eduard Sööt (1862–1950) *A hősök fája* című versének részlete. Fordította: Bán Aladár. Forrás: Képes Géza (szerk.) *Észti rokonaink irodalma*, Nemzeti Könyvtár 127–128. szám, Budapest, 1944, 40–41.

Tanszék munkatársa, a Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpont vezetője észt és magyar nyelvű köszöntőjében többek között kiemelte, hogy az észt szak létrejötté nagyban Bereczki Andrásnak és családjának köszönhető.

A szakmai életút-bemutató után Pusztay János professzor beszédében személyes történeteket osztott meg a Bereczki családhoz kapcsolódóan. Az előadásban elhangzott, hogy Bereczki András „valóságos útimarsall”, aki sok hallgatót csábított a finnugor nyelvek és kultúrák tanulására. Kedves történeteket, gyermek- és ifjúkori anekdotákat hallhattunk, melyek során a Bereczki család mindennapjaiba tekinthettünk be. Az elhangzott történetek közül egyet emelnék ki. Bereczki András kisgyermek volt, mikor egy nyári napon, a kerti munkák közepette fejből kisegítette édesapját a finn *nokkonen* (‘csalán’) szó helyes alakjának megtalálásával.

Kristi Karelsohn a konferencia védnökeként beszédében kiemelte Bereczki András Finnugor Tanszéken folytatott munkájának jelentőségét. A nagykövet-asszony kitért arra is, hogy Bereczki András oktatói és főkonzuli munkájának példaértékű odaadással és lelkesedéssel tesz eleget. A számos szakmai érdem közül Kristi Karelsohn hangsúlyozta, hogy Bereczki András kezdeményezésének és diplomáciai munkájának köszönhetően jött létre a Magyarországi Észt Intézet Budapesten, melynek hivatalos megnyitójára 1998. február 27-én került sor.

A köszöntőket Bereczki András észt és magyar nyelvű reagálása követte, melyben a Pusztay János által is emlegetett Balázs János professzor alábbi mondatát idézte: „nincs az a sok dicséret, amit az ember ne tudna elviselni”. Bereczki András kiemelte, hogy ebben a professzor úrnak „kétségtelenül igaza volt”, noha a konferencia hírének hallatán „Jónás prófétahoz hasonlóan el kívánt szaladni a városból”. A rendkívül finom humorú, szellemes és nagy szerénységről tanúskodó gondolatok után az ünnepelt elmondta, hogy az ünneplés nemcsak neki szól, hanem az észt–magyar kulturális kapcsolatok múltjának, jelenének és jövőjének is. Gondolatait azzal zárta, hogy az észt–magyar kulturális kapcsolatok kérdése identitásának része, lételeme. Úgy gondolom, mindezt pontosan alátámasztja a tanár úr munkássága is.

A konferencia második előadója, Tiiu Tuisk, Észtország Oktatási és Ifjúsági Tanácsának (Haridus- ja Noorteamet) munkatársa bemutatta az EKKAV – Eesti keele ja kultuuri akadeemiline välisõpe [Az észt nyelv és kultúra tudományos külföldi tanulmányozása] program főbb célkitűzéseit, amelyek legfőképpen az észt témájú kutatásokat folytató külföldi egyetemi hallgatók támogatásában valósulnak meg. Az első szekció zárásaként Karl Pajusalu (Tartui Egyetem) előadását hallhattuk, melyben számos érdekesség hangzott el az észtországi Pärnu megye nyelvhasználatáról, egyediségéről.

Az ünnepi rendezvény második szekciójának témái az észt kultúra, irodalom és nyelvészet köré fonódtak. Utas Bereczki előadásból a *Kalevipoeg* fordításának kérdéseiről, valamint a mű világirodalmi jelentőségéről informálódhattunk.

Tiina Rüütmaa (Tallinni Egyetem) neve a magyarországi észtül tanulók számára is ismerősen csenghet, hiszen 1992 és 1999 között a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola (Szombathely) észt lektora volt. Az észtül tanulók napjainkban is haszonnal forgathatják *Észt–magyar társalgás* című nyelvkönyvét, mely Szombathelyen jelent meg 1998-ban. Előadásában az élményalapú észttanulás lehetőségeibe kaptunk bevezetést. Tiina Rüütmaa többek között kiemelte az „észrevétlen nyelvtanulás” projekt pozitív, oldott légkörét, mely nagyban ösztönzi az észt nyelv elsajátítását.

Anu Kippasto (Helsinki) a magyarországi észtül tanulók „Bibliájának”, az *Észt nyelvkönyvnek* társszerzője.¹² Számos magyarországi tevékenysége közül kiemelhető, hogy 1992 és 1996 között a Kossuth Lajos Tudományegyetem (Debrecen), majd később az Eötvös Loránd Tudományegyetem észt lektora volt. Mindemellett éveken át az Észt Intézet vezetőjeként is dolgozott. Előadásában arról beszélt, miként segítheti egymást a kulturális együttműködés és a nyelvtanulás. „Egy másik ember nyelvén tudni annyi, mint másik lélekbe helyezkedni” – ezzel az elgondolkodtató Karl Suur-idézettel vezette be Anu Kippasto a mondanivalóját, melynek lényege a kulturális kapcsolódások motiváló hatásának bemutatása volt a nyelvtanulás során.

Kadi Raudalain (Tallinn) az észtekről és a magyarokról finnugor vonatkozásban beszélt. Előadásában összegezte a finnugor identitás aktuális kérdéseit és kutatását, valamint a nyelv és identitás fogalmának kérdését. Az attitűdmérés eredményének bemutatásával kapcsolatban Kadi Raudalain megerősítette, hogy az észték számára is fontos a finnugor nyelvrokonság ténye.

Annika Hussar (Tallinn) előadásában az Andres név etimológiájával foglalkozott, míg Lea Kreinin (Tallinn), az ELTE volt észt lektora új kiadványát mutatta be. A mű címe *Margus, kass ja õunamoos* [Margus, a macska és az almalekvár], mely külföldi észtül tanulóknak szóló, könnyített olvasmányokat tartalmazó nyelvkönyv. Lea Kreinin a kötet elsődleges céljaként kiemelte, hogy az az A2 nyelvi szinten lévő tanulók olvasáskészségét hivatott fejleszteni. A kötet – kalandos történetbe szöve – megjelenít észt országismereti és kulturális vonatkozásokat, mint például Juhan Liiv „ringatózó”, *Üle vee* (A víz felett) című versét.

A konferencia harmadik szekcióját Kreet Paljasnak, az Észt Intézet igazgatójának előadása nyitotta meg, amelyben az intézmény történetéről, kultúrákövetítő szerepéről hallhattunk. Ezután Leila Kimmel észt lektor mutatta be az ELTE észt szakirányának a képzési programját. Leila Kimmel jelenleg az egyedüli észt lektor Magyarországon, munkássága kiemelkedően fontos az észt nyelv és kultúra közvetítésében. Előadásában beszámolt oktatói tapasztalatairól és arról a szomorú

¹² Anu Kippasto–Nagy Judit: *Észt nyelvkönyv*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995.

tényről is, hogy évről évre egyre kevesebb az észt szakon tanuló hallgató. Leila Kimmel munkájáért magyar és nemzetközi viszonylatban is hálánkat fejezhetjük ki.

Kiss Orsolya (Tartu) fiatal észtországi aktivistákról beszélt, kiemelten a Hõimulõimed (Rokon szálak) néven tevékenykedõ civil szervezetrõl, amelynek õ maga is tagja. Céljaik között az is szerepel, hogy uráli nyelveken dalokat tegyenek elérhetővé. Mindezeket túl szívügyüknek tartják a finnugor (nyelvű) népek kultúrájának ápolását, valamint bemutatását. Rideg Béla (ELTE) előadásában Andres figurájával, gondolataival foglalkozott a nagy észt klasszikus, Tammsaare *Tõde ja õigus* (magyarul *Orcád veritékével*, fordította Bereczki Gábor) című regényének részletein keresztül.

A konferencia záróakkordjaként Segesdi Mónika műfordító, az Észt Intézet volt igazgatója mutatott be olyan köteteket, amelyek sok és sokféle szalon a Bereczki családhoz kötődnek.

Végezetül az előadásomban is elhangzó Tammsaare-gondolatok közül idéznék egyet: „Algas töö, algas eluaegne töö, algas töö, millest pidi jätkuma isegi tulevale põlvele.”¹³ – „Elkezdődött a munka, egy egész életre szóló munka, amelyből jutni kellett még a következő nemzedéknek is.”¹⁴

* * *

Ezúton is sok boldog születésnapot és további gyümölcsöző munkát kívánunk Bereczki Andrásnak!¹⁵

Rideg Béla

✱

¹³ Forrás: Anton Hansen Tammsaare: *Tõde ja õigus I.* e-raamat, Tartu, 2011, 18.

¹⁴ Forrás: Anton Tammsaare: *Orcád veritékével*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1967, 21. (Ford. Bereczki Gábor)

¹⁵ A köszöntéshez a Reguly Társaság vezetősége és a *Finnugor Világ* szerkesztősége is örömmel csatlakozik.

Krónika

Anssi Halmesvirta finn történészt, a Jyväskyläi Egyetem professzorát tiszteleti taggá választotta az MTA közgyűlése ez év tavaszán. Ebből az alkalomból bemutatjuk az új tiszteleti tagot, aki szakmai körökben már eddig is jól ismert volt Magyarországon.

Halmesvirta 1956-ban született, 1983-ban szerzett történész diplomát a Jyväskyläi Egyetemen és 1990-ben doktorált az angliai Sussex Egyetemen angol esztörténeti témájú értekezéssel. A magyarul is jól beszélő tudós a kilencvenes évek óta foglalkozik a magyar történelemmel, illetve magyar esztörténettel. Több könyvet és számos tanulmányt publikált ebben a témakörben angolul, magyarul és finnül. Ebben rövid méltatásban csak néhány magyarul megjelent művét áll módomban megemlíteni. Ő volt a szerkesztője a többszerzős *Finnország története* (Debrecen, 2001) c. kötetnek. 2010-ben tanulmányt publikált a Történelmi Szemlében *Teleki Pál finnországi tanulmányútja 1924-ben* címmel. (A cikk az interneten is olvasható.) 2014-ben Budapesten jelent meg *Kedves Rokonok. Magyarország és Finnország 1920–1945* c. könyve a két ország kapcsolatairól. Legújabb könyve 2020-ban jelent meg Debrecenben *A szabadság keskeny ösvénye: Bibó István közösségi moralizmusa* címmel. Bibó István kétségtelenül a XX. század legjelentősebb magyar politikai gondolkodója volt, akinek morális eszméi bármely kor politikusai számára megszívlelendők lennének.

Halmesvirta egyetemi oktatóként is jelentőset alkotott, tizenöt doktorandusza között három magyar is van, 1999 őszi félévét pedig vendégtanárként Debrecenben töltötte. Aki többet akar tudni róla, az olvassa el az interneten a vele készült interjút az ÚJKOR.hu 2016. címen.

* * *

Pertti Torstila finn diplomata 2014-ben a finn külügyminisztérium államtitkáráként vonult nyugdíjba. Pályája során Torstila kétszer is szolgált a budapesti finn nagykövetségen. A hetvenes évek közepén követségi titkárként, a rendszerváltás után nagykövetségként. Nyugdíjas éveiben megírta és *Komennus Budapestiin* [Kiküldetés Budapestre] címmel kiadta visszaemlékezéseit. A könyv ismertetésére visszatérünk, ha sikerül recenziós példányt szereznünk. A könyv megjelenése alkalmából a tavasz folyamán előadást tartott a helsinki Magyar Kulturális Központban. A Youtube-on megtekinthető előadás sok fontos és érdekes megállapítást tartalmazott Magyarország nemzetközi helyzetével kapcsolatban. Jó lenne, ha finnül nem tudó honfitársaink is megismerkednének vele.

Torstila erősen kötődik Magyarországhoz, kiválóan beszél magyarul, sőt szülőbirtokot is vásárolt hazánk déli részén.

* * *

The Oxford Guide to the Uralic Languages [Oxfordi kalauz az uráli nyelvekhez] címmel vaskos (1184 oldalas) kötet jelent meg idén márciusban Oxfordban. Egyelőre csak a tartalomjegyzékével sikerült megismerkednem. De az is lenyűgöző. A kötetet hárman szerkesztették, Bakró-Nagy Marianne a szegedi, Elena Skribnik a müncheni egyetem professor emeritusa és Johanna Laakso a bécsi egyetem finnugor tanszékének professzora.

A szerkesztők három részre és ezeken belül 54 fejezetre osztották a művet. Az első rész (1.–6. fejezet) többek közt az uráli nyelvek eredetével, az uráli irodalmi nyelvek létrejöttével és a kisebbségi uráli nyelvek helyzetével foglalkozik. A második rész (7. – 39. fejezet) az egyes uráli nyelvek, illetve egyes esetekben nyelvjáráások leírását tartalmazza. A harmadik rész (40. – 54. fejezet) nyelvtipológiai jellegű. Itt olyan témák kerülnek terítékre, mint a prozódia, a személyjelölés, a tagadás, a szórend stb.

Ez a nagyszabású összefoglalás 43 szerző műve, akik vagy egy tucat népet képviselnek. Örömmel állapítottuk meg, hogy a szerzők között kilenc magyar kutató is szerepel.

A kötet megjelenéséhez kapcsolódva május 16-án könyvbemutatót tartottak az MTA nagytermében. Ezen az Amerikában élő Moravcsik Edit nyelvtipológiai szempontból, a szegedi Fenyvesi Anna pedig a szociolingvisztika nézőpontjából mutatta be a kötetet. Szót kapott az egyik szerkesztő, Bakró-Nagy Marianne is.

Szükség lesz természetesen a kötet uralisztikai szempontú részletes értékelésére is. Reméljük akad majd rá vállalkozó. A könyv széleskörű használatát nehezítheti az ára, ez magyar pénzben számolva 70 ezer forint. Talán a nagyobb könyvtárak meg tudják rendelni. Úgy láttam, hogy elektronikus változata is kapható, ennek árát egyelőre nem sikerült kiderítenem.

* * *

Várnai Zsuzsa és Duray Zsuzsa tartott előadást a Nyelvtudományi Társaság Finnugor Szakosztályában május 18-án *A nyelv szerepe az arktikus őshonos városi közösségek identitás-konstrukcióiban. Interjúk nyelvről és identitásról* címmel. A hosszúnak tűnő cím mögött egy államilag támogatott, lezárulóban lévő projekt áll. A benne résztvevő három kutató három városban (Várnai Zsuzsa a szibériai Dugyinkában, Duray Zsuzsa a finnországi Enontekióban, Horváth Csilla pedig Hanti-Manszijszkban) interjúk és egy ún. identitásjáték segítségével arra keresett és kapott választ, hogy megmaradhat-e az őshonos identitás a városba költözött őslakosok között is, illetve hogy ez milyen tényezőktől függ (pl. nyelv, rokonság, életmód, hiedelmek stb.) A fontossági sorrendbe állított első három tényező

Dugyinkában: 1. közeli rokonok, 2. nyelv, 3. vallás. Hanti-Manszijszkban: 1. a nyelv, 2. a hagyományok, 3. őslakos felmenők. Enontekióban: 1. számi rokonok, 2. a számi nyelv, 3. a réntartás. A felsorolásból látszik, hogy a nyelv és a rokonok a két legfontosabb tényezője az identitás megőrzésének.

Az előadók számos idézetet olvastak fel az interjúkból. Ezek jól mutatták a városi kisebbségekben jelentkező konfliktusokat és érzelmi problémákat. Ezekkel a későbbiekben olvasóinkat is szívesen megismertetnénk. Mint az előadóktól megtudtuk, a kutatás lezárult, készülöben van az eredményeket bemutató kötet. Ennek megjelenése után talán visszatérünk a témára.

* * *

Befejezésül még egy könyvbemutatóról kell beszámolnunk. *A koppenhágai demonstratio* c. kötetet Szij Enikő szerkesztette. Akik rendszeresen olvassák lapunkat és elolvasták a Sajnovics-évfordulóval kapcsolatos cikkeinket is, azok tudják, hogy Sajnovics János *Demonstratio. Idioma lapponum et ungarorum idem esse* c. művének két kiadása van. Az első Sajnovicsék koppenhágai tartózkodása alatt, 1770 tavaszán jelent meg a dán fővárosban. A második hazaérkezésük után 1770-es évszámmal, de talán csak 1771-ben Nagyszombatban. Mindkettő latinul. A két kiadás nem azonos. A nagyszombatit Sajnovics több helyen is kibővítette. Közzölte Hell Miksa délibábos nézetét a kínai rokonságról, és publikálta a nemrég felfedezett Halotti Beszédet is.

Szij Enikő, aki évtizedek óta szívügyének tekinti a régi finnugor források újra-kiadását, 1994-ben publikálta a *Demonstratio* nagyszombati változatát eredetiben és Constantovitsné Vladár Zsuzsa fordításában. Most pedig eljött az ideje annak, hogy a koppenhágai kiadás hasonmása és magyar fordítása is megjelenjen. A könyvet Kelemen Ivett a debreceni Finnugor Tanszék adjunktusa és Szeverényi Sándor a szegedi Finnugor Tanszék docense mutatta be május 31-én az ELTE Finnugor Tanszékén. Kelemen Ivett a koppenhágai eseményekkel foglalkozott, Szeverényi pedig a mű hazai fogadtatásával. Mindketten hangsúlyozták az újra-kiadás fontosságát. Szót kapott a fordító Vladár Zsuzsa is, aki összehasonlította a két kiadást. Zárszávaiban Szij Enikő köszönetet mondott Rubovszky Évának a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete elnökének, azért hogy az általa vezetett szervezet finanszírozta a kötet kiadását.

Csúcs Sándor

*